

RAPORT PISM

GOSPODARCZE WSPARCIE CHRL DLA ROSJI PO INWAZJI NA UKRAINĘ

PIOTR DZIERŻANOWSKI, MARCIN PRZYCHODNIAK

POLSKI INSTYTUT SPRAW MIĘDZYNARODOWYCH

**GOSPODARCZE WSPARCIE CHRL DLA ROSJI
PO INWAZJI NA UKRAINĘ**

PIOTR DZIERŻANOWSKI, MARCIN PRZYCHODNIAK

WARSZAWA, STYCZEŃ 2025

© Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2025

Redakcja tekstu: Marta Przyłuska-Brzostek

Redakcja techniczna, projekt okładki: Dorota Dołęgowska

Zdjęcie na okładce: Andrzej Rostek / Shutterstock

E-ISBN 978-83-67487-88-7

Polski Instytut Spraw Międzynarodowych
ul. Warecka 1a, 00-950 Warszawa
tel. (+48) 22 556 80 00, faks (+48) 22 556 80 99
pism@pism.pl, www.pism.pl

SPIS TREŚCI

Główne wnioski	5
Strategiczny wymiar współpracy ChRL z Rosją	6
Polityka relacji gospodarczych ChRL i Rosji	8
Wpływ agresji z 2014 i 2022 roku na zewnętrzne relacje gospodarcze Rosji	10
Zastąpienie Zachodu jako najważniejszego partnera gospodarczego Rosji przez ChRL ..	12
Reakcja Zachodu i odpowiedź Chin	21
Wnioski i perspektywy	25

GŁÓWNE WNIOSKI

- Rosyjsko-chińska współpraca polityczna rozwija się od rozpadu ZSRR, a jej intensyfikacja nastąpiła przed rosyjską agresją na Ukrainę z 2022 r. Z punktu widzenia Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL) działania Federacji Rosyjskiej (FR) są korzystne, ponieważ przyczyniają się do erozji ładu międzynarodowego, postrzeganego przez obu partnerów jako prozachodni. Wspólne dążenie do jego zmiany jest podstawą relacji Chin i Rosji, co znajduje odbicie również we współpracy gospodarczej.
- Rosyjska pełnoskalowa agresja na Ukrainę w 2022 r. i gospodarcza odpowiedź Zachodu (tj. UE, USA i ich sojuszników) wyraźnie pogłębiły zwrot FR w stronę Chin, które stały się kluczowym odbiorcą rosyjskich surowców energetycznych oraz dostawcą towarów przemysłowych i technologii. Wsparcie gospodarcze ChRL dla Rosji ma kompleksowy charakter i ogranicza skuteczność zachodnich sankcji i możliwość przeciwdziałania agresywnej rosyjskiej polityce. Chiny są jedynym krajem, który nie przyłączył się do sankcji, a jednocześnie ma odpowiednio dużą i zróżnicowaną gospodarkę, by móc zastąpić tradycyjnych partnerów gospodarczych Rosji. Współpraca FR z ChRL pozwoliła na utrzymanie działania rosyjskiej gospodarki oraz względnej stabilności budżetowej. W związku z tym pośrednio wspiera rosyjską agresję na Ukrainę.
- ChRL odmawia uczestnictwa w presji gospodarczej na FR, która ma zmusić ją do zakończenia wojny. Nie akceptuje zachodnich sankcji i utrzymuje relacje z Rosją. Praktyka pokazuje jednak, że możliwe i wskazane jest wpływanie na działania ChRL, tak by ograniczać jej wsparcie dla Rosji, m.in. poprzez zwiększanie jego kosztów w relacjach z UE i USA. Pożądane jest dalsze podejmowanie działań wymierzonych w konkretne przedsiębiorstwa, a także rozważenie zastosowania szerszych środków wobec całej gospodarki ChRL.
- Osłabianie rosyjskiej gospodarki będzie miało znaczenie dla możliwości kontynuowania wojny przez FR i dla pozycji tego państwa w przyszłych rozmowach pokojowych, niezależnie od ich formatu. Relacje gospodarcze Zachodu – w tym UE i Polski – z Chinami powinny więc uwzględniać nie tylko interesy ekonomiczne, ale również aspekt bezpieczeństwa zarówno w Europie, jak i Azji i Pacyfiku. Poprzez zaangażowanie we współpracę z Rosją Chiny testują i zdobywają doświadczenie w kontekście zapobiegania reakcji Zachodu na ewentualne działania ofensywne ChRL w Azji i Pacyfiku.
- Z punktu widzenia UE wskazane jest bardziej zdecydowane podejście do chińskiego zaangażowania we wspieranie wojny na Ukrainie. Opóźnienia we włączaniu chińskich podmiotów na listę sankcyjną UE i oraz niska efektywność systemu egzekucji przez państwa członkowskie wysyłają negatywny sygnał co do unijnej decyzyjności i możliwości aktywnego przeciwdziałania chińskiemu wsparciu dla FR. Inicjatywy zmierzające do ograniczenia wsparcia ChRL dla Rosji mogą być elementem współpracy transatlantyckiej. Problemy nierynkowej i niezgodnej z zasadami WTO chińskiej polityki gospodarczej oraz chińskiego wsparcia dla FR mogą być rozwiązane łącznie, poprzez zwiększenie nacisku na ChRL w zakresie dostępu do rynków USA i UE. Dla maksymalnej skuteczności takich działań wskazana byłaby koordynacja decyzji UE i USA.

STRATEGICZNY WYMIAR WSPÓŁPRACY CHRL Z ROSJĄ

Rosyjska pełnoskalowa agresja na Ukrainę w lutym 2022 r. nie była bezpośrednim powodem intensyfikacji współpracy politycznej i gospodarczej Rosji z Chinami – doszło do niej już wcześniej¹. Stanowiła jednak wyraźną cezurę w podejściu Chin do Rosji. ChRL postrzega aktywne działania wojskowe FR wobec Ukrainy i jej konfrontacyjną politykę wobec NATO, USA i państw europejskich jako ważny test zaangażowania i możliwej reakcji Zachodu w kontekście chińskiej polityki w Azji i Pacyfiku (zwłaszcza wobec Tajwanu), ale przede wszystkim jako istotne wsparcie w rywalizacji ze Stanami Zjednoczonymi i w modyfikacji ładu międzynarodowego na własną korzyść. W optyce władz chińskich po rozpoczęciu pełnowymiarowej wojny na Ukrainie rozwój relacji z Federacją Rosyjską stał się kluczowym elementem polityki zagranicznej państwa².

Obecna wielowymiarowa współpraca ChRL z Rosją wynika więc wprost z realizacji strategicznego celu w polityce zagranicznej, czyli zmiany ładu międzynarodowego identyfikowanego jako „prozachodni”. Bazą dla tej kooperacji jest wspólna dla elit rządzących obu państw konstatacja o zagrożeniu związanym z polityką USA (realizowaną w ramach „Zachodu”³ we współpracy z partnerami i w ramach organizacji międzynarodowych). Ich zdaniem Stany Zjednoczone dążą do pozbawienia władzy elit i kluczowych środowisk politycznych w obu państwach. W ocenie KPCh jest to element zbliżający interesy elit rosyjskich i chińskich, a tym samym czyniący podtrzymanie współpracy z Rosją celem nadrzędnym pomimo różnic politycznych i dysproporcji potencjałów, a prawdopodobnie także do pewnego stopnia mimo negatywnego wpływu kooperacji z Rosją na interesy gospodarcze ChRL w relacjach z USA czy UE.

Programowym wyrazem polityki Chin wobec Rosji są oświadczenia publikowane po spotkaniach przewodniczącego Xi Jinpinga i prezydenta Władimira Putina: w 2022 r.⁴ (przy okazji inauguracji igrzysk olimpijskich w Pekinie), 2023 r.⁵ (wizyta Xi w Moskwie) oraz w 2024 r.⁶ (wizyta Putina w Pekinie). Każde z nich zawiera części wspólne, opisujące stałe elementy współpracy obu państw, ale ma też fragmenty oryginalne, nieuwzględnione w innych. Dokument z 2022 r. (podpisany tuż przed rosyjską pełnoskalową agresją na Ukrainę) miał charakter przełomowy – po raz pierwszy wskazywał na wspólne cele obu państw i współpracę zarówno w Europie, jak i Azji i Pacyfiku. Kolejne oświadczenia z 2023 i 2024 r. rozwijały te zagadnienia, potwierdzając wielosektorową i wielowątkową kooperację obu państw. Wyraźnie wyodrębniono w nich tematy istotne z punktu widzenia ich interesów, analizy bieżącej sytuacji międzynarodowej i planów jej zmiany. Zróżnicowanie ich treści wskazuje również na pogłębianie współpracy Rosji i Chin i jej coraz bardziej strategiczny wymiar. Dokument z 2024 r. wprost

¹ M. Bogusz, J. Jakóbcowski, W. Rodkiewicz, *Oś Pekin-Moskwa. Fundamenty asymetrycznego sojuszu*, Raport OSW, 15 listopada 2021 r., www.osw.waw.pl.

² M. Przychodniak, *Polityka Chin wobec rosyjskiej agresji na Ukrainę*, „PISM Strategic File”, nr 7 (128), marzec 2023, www.pism.pl.

³ W ocenie ChRL w tym kontekście podstawowym winowajcą (i inspiratorem innych państw, właśnie w ramach „Zachodu”) są USA, ich sojusznicy w Azji i Pacyfiku (Australia, Japonia, Nowa Zelandia, Korea Południowa), a także instytucje UE i Unia jako całość (choć nie wszystkie państwa członkowskie).

⁴ *Joint Statement of the People's Republic of China and the Russian Federation on International Relations and Global Sustainable Development in the New Era*, MSZ ChRL, 4 lutego 2022 r., www.mfa.gov.cn.

⁵ *Joint Statement of the People's Republic of China and the Russian Federation on Deepening the Comprehensive Strategic Partnership of Coordination in the New Era*, Xinhua, 22 marca 2023 r., www.gov.cn.

⁶ *Joint Statement of the People's Republic of China and the Russian Federation on Deepening the Comprehensive Strategic Partnership of Coordination in the New Era on Occasion of the 75th Anniversary of the Establishment of Diplomatic Relations between the People's Republic of China and the Russian Federation*, Xinhua, 16 maja 2024 r., www.gov.cn.

wskazuje, że nie ma ona charakteru tymczasowego lub koniunkturalnego i nie wynika z bieżących korzyści, ale „fundamentalnych interesów obu państw i narodów”. W szczególowy sposób charakteryzuje relacje dwustronne, w tym rozwój terenów przygranicznych (co przybiera postać chińskich inwestycji na rosyjskim Dalekim Wschodzie), ale i intensyfikację komunikacji politycznej obejmującej dziesiątki kontaktów między ministerstwami, agendami rządowymi, partiami politycznymi czy instytucjami państwowymi. W 2024 r. w oświadczeniu znalazł się też fragment dotyczący wsparcia Chin dla legitymacji Władimira Putina do sprawowania władzy i krytyka działań wskazywanych przez Rosję jako obliczone na jej podważanie, takich jak zamach terrorystyczny w Moskwie z marca 2024 r. Jest to kolejne potwierdzenie, że dla ChRL współpraca z Rosją jest ważna z perspektywy długookresowych interesów strategicznych. Wsparciem dla ich realizacji są obecny rosyjski reżim i aktualny prezydent⁷.

Strategiczny wymiar współpracy chińsko-rosyjskiej wyraża się nie tylko w relacjach dwustronnych, ale również w formatach wielostronnych. Jego podstawową formą są działania obu państw, które mają prezentować je jako liderów współpracy zarówno z tzw. Globalnym Południem, jak i innymi mocarstwami regionalnymi zainteresowanymi obniżeniem znaczenia Zachodu (ściślej – USA) na arenie międzynarodowej i przejściem do porządku wielobiegowego, tj. Brazylią, Indiami czy RPA. Obejmuje również organizacje międzynarodowe, w tym ONZ, gdzie oba państwa przedstawiają wspólne propozycje (np. dotyczące regulacji internetu⁸), promują – skutecznie – własne nazewnictwo (m.in. chińskich inicjatyw rozwoju i bezpieczeństwa⁹), a także mobilizują poparcie dla swoich politycznych koncepcji, np. rozwiązywania konfliktów na Bliskim Wschodzie¹⁰ czy (chińsko-brazylijskiej) rozmów w sprawie wojny na Ukrainie¹¹. Strategiczna współpraca rosyjsko-chińska wobec tzw. Globalnego Południa obejmuje też fora dialogu, przede wszystkim BRICS+, w przypadku którego dobór uczestników i programy poszczególnych szczytów są pochodną relacji obu państw.

⁷ M. Przychodniak, *Chińskie oceny przywództwa Władimira Putina*, „Biuletyn PISM”, nr 144 (2765), 12 października 2023 r., www.pism.pl.

⁸ J. Sherman, K. Komaitis, *China's new UN Internet Proposal could resonate with growing economies*, Tech Policy Press, 12 lipca 2023 r., www.techpolicy.press.

⁹ C.J. Fung, Shing-hon Lam, *Mixed report card: China's influence at the United Nations*, Lowy Institute, 18 grudnia 2022 r., www.lowyinstitute.org; M.-O. Baumann, S. Haug, S. Weinlich, *China's expanding engagement with United Nations Development Pillar*, Friedrich Ebert Stiftung, listopad 2022, www.fes.de.

¹⁰ Od ataku Hamasu na Izrael i wybuchu wojny w Strefie Gazy w październiku 2023 r. ChRL nie potępiła terrorystycznych organizacji palestyńskich, podtrzymuje stanowisko w sprawie konieczności wstrzymania działań wojennych przez Izrael, a docelowo także powstania państwa palestyńskiego. Doprowadziło to również do zmniejszenia częstotliwości spotkań politycznych między Izraelem a Chinami.

¹¹ W maju 2024 r. Chiny i Brazylia przedstawiły propozycję rozwiązania wojny na Ukrainie, obejmującą: deeskalację, międzynarodową konferencję pokojową akceptowaną przez Rosję i Ukrainę, wsparcie humanitarne, wymianę więźniów, nieużycie broni masowego rażenia, nieatakowanie cywilnych instalacji atomowych, stabilny handel międzynarodowy. Odzwierciedlają one chińskie stanowisko wobec rosyjskiej agresji na Ukrainę, ale promowane są jako propozycja dwóch państw (także w ramach BRICS+), do których dołączać mają inne, tzw. przyjaciele pokoju, głównie spośród państw tzw. Globalnego Południa. Propozycja ta jest przedstawiana w opozycji do innych międzynarodowych konferencji organizowanych wokół ukraińskiego planu pokojowego. Została odrzucona przez Ukrainę jako prorosyjska, ale z zachowaniem akceptacji dla rozmów międzynarodowych z udziałem Rosji. Wstępnie została zaaprobowana przez Rosję.

POLITYKA RELACJI GOSPODARCZYCH CHRL I ROSJI

Istotnym elementem stosunków chińsko-rosyjskich jest współpraca gospodarcza. W oficjalnym, wspieranym przez ekspertów stanowisku ChRL dominuje konstatacja, że Rosja jest normalnym państwem, z którym Chiny mają zwykłe, standardowe relacje, w tym gospodarcze, ChRL nie akceptuje sankcji, a wymiana handlowa nie oznacza wsparcia dla rosyjskiego wysiłku wojennego. Jeszcze w oświadczeniu z początku lutego 2022 r. narracja Chin dotycząca współpracy gospodarczej z Rosją koncentrowała się głównie na sprawach handlowych i inwestycyjnych, przede wszystkim w wymiarze energetycznym. Jednym z celów Chin było i pozostaje wykorzystanie gorszej sytuacji Rosji w obliczu zachodnich sankcji i trudniejszej współpracy z Zachodem po 2014 r., m.in. do uzyskania korzystniejszych cen surowców naturalnych. Chiny są także zainteresowane lepszym dostępem do rynku w Rosji (np. w zakresie telekomunikacji czy 5G) i zastąpieniem zachodnich producentów w łańcuchach dostaw (przemysł motoryzacyjny i cyfrowy). Z upływem czasu chińskie koncepcje współpracy gospodarczej z Federacją Rosyjską stały się coraz bardziej zaawansowane i wraz ze wzrostem poziomu chińskiego eksportu obejmowały coraz więcej dziedzin. W chińsko-rosyjskim oświadczeniu z 2023 r. pojawiły się już deklaracje wykorzystywania lokalnych walut (a nie dolara) w rozliczeniach dwustronnych – rozwiązanie to było promowane przez oba państwa również w formatach wielostronnych, np. BRICS+¹². Zgodnie z oświadczeniem po spotkaniu Xi i Putina z maja 2024 r. współpraca ma obejmować także kwestie celne, zwiększanie konkurencyjności gospodarek i lepszą ochronę praw własności intelektualnej, a także usprawnienie kanałów współpracy (oraz metod rozwiązywania sporów) pomiędzy firmami chińskimi a rosyjskimi. Pojawił się także fragment dotyczący współpracy finansowej, co również miało na celu zmniejszanie skuteczności ewentualnych sankcji wtórnych nałożonych na przedsiębiorstwa chińskie. Wymiana handlowa ma w coraz większym stopniu wykorzystywać juana (RMB, spójnie z chińskimi deklaracjami).

Dla ChRL zaangażowanie we współpracę gospodarczą z Rosją ma dwojaki wymiar: strategiczny (ważniejszy) – jako warunek osiągnięcia celów politycznych oraz wewnętrzny (drugorzędny), obliczony na wspomaganie eksportu jako głównego motoru rozwoju gospodarczego i wzrostu PKB oraz na nabywanie surowców energetycznych po okazyjnych cenach. Pierwszy z nich realizuje się w podtrzymywaniu możliwości odbudowy rosyjskiego potencjału wojskowego głównie dzięki dostawom produktów podwójnego zastosowania oraz we współdziałaniu sił zbrojnych ChRL i Rosji w Azji i Pacyfiku czy Arktyce. Nie dotyczy tylko zwiększania rosyjskiego potencjału, ale i ograniczania potencjału przeciwnika, tj. w percepcji Chin – Stanów Zjednoczonych. Stąd np. wykorzystywanie przez Chiny ich pozycji w łańcuchach produkcji i dostaw i np. ograniczenie zdolności USA do produkowania dronów sprzedawanych w celach wojskowych na Ukrainę poprzez zablokowanie możliwości zakupu baterii wytworzonych przez firmy z ChRL¹³. Drugi z wymiarów – znalezienie nabywcy dla nadwyżek produkcyjnych ChRL – realizowany jest przede wszystkim przez zwiększanie eksportu określonych towarów do Rosji i wzmacnianie ich roli w łańcuchach dostaw podmiotów rosyjskich jako alternatywy dla rozwiązań zachodnich.

W oficjalnym przekazie ChRL współpraca gospodarcza z Rosją nie jest prezentowana w kategoriach pomocy w wysiłku wojennym, ale jako naturalny wymiar relacji państw sąsiednich.

¹² P. Dzierżanowski, *Alternatywy dla dolara amerykańskiego jako waluty globalnej*, „Biuletyn PISM”, nr 64 (2874), 18 kwietnia 2024 r., www.pism.pl.

¹³ D. Sevastopulo, K. Hille, R. McMorrow, *China sanctions hit US drone maker supplying Ukraine*, „Financial Times”, 31 października 2024 r., www.ft.com.

Chińczycy często odwołują się do podobnej współpracy Rosji z innymi partnerami, np. Indiami, ale również z państwami UE. W ich rozumieniu kooperacja ta nie jest sprzeczna z prezentowaną przez ChRL koncepcją zakończenia wojny na Ukrainie i retoryką o niewspieraniu żadnej ze stron konfliktu. Nałożone przez Zachód sankcje są postrzegane jako bezprawne i ChRL nie zamierza się do nich stosować. W praktyce podejście do współpracy gospodarczej z Rosją jest jednak ograniczane interesami politycznymi, tj. nie wykracza poza wymiar konieczny z punktu widzenia chińskich potrzeb – zarówno politycznych (odwracanie uwagi od polityki ChRL w Azji), jak i gospodarczych. Stąd też np. ograniczone postępy w pogłębianiu współpracy w handlu gazem i brak przełomu w budowie gazociągu Siła Syberii 2¹⁴ pomimo wielu rosyjskich prób przyśpieszenia tego projektu od 2022 r. Kwestie współpracy energetycznej z Rosją są traktowane przez Chiny jako drugorzędne, na co też wskazuje treść oświadczeń. W 2022 r. ta tematyka nie pojawiła się w ogóle, w 2023 r. była jedynie wzmiankowana jako jeden z przykładów współpracy, a w 2024 r. nawiązano do cywilnej energetyki nuklearnej jako jednego z jej wymiarów.

Współpraca gospodarcza z Rosją podlega tradycyjnej dla Chin zasadzie, zgodnie z którą interakcje zagraniczne mają charakter polityczny, komunikat polityczny przywódcy lub liderów sygnalizuje kierunki rozwoju i kooperacji, a konkretne sektory pozostają pod „parasolem” danej inicjatywy, np. BRI. Obowiązujące sankcje przeciw Rosji i możliwe obciążenia dla gospodarki ChRL ze strony USA i UE dodatkowo komplikują sytuację i uzależniają działania chińskich firm od aprobaty i decyzji władz w Pekinie. Wymiar strategiczny współpracy ChRL z Rosją powoduje, że jest ona w szczególności nadzorowana i sterowana przez organy państwa, a poziom autonomii chińskich przedsiębiorstw jest bardzo niski. Firmy państwowe (np. spółki energetyczne czy banki eksportowe) pozostają pod programowym nadzorem Rady Państwowej (czyli rządu) i personalnym Departamentu Organizacyjnego KC KPCh. Pozostałe, których funkcjonowanie zależne jest od regulacji partyjnych, subsydiów, wsparcia działaczy KPCh czy aprobaty decyzji zarządu przez komórki KPCh, również stanowią skuteczny instrument realizacji polityki zagranicznej. W dużej mierze zaangażowanie w Rosji jest też dla części z nich opłacalne, dlatego chętnie realizują cele polityki ChRL.

¹⁴ *As Power of Siberia 2 pipeline stagnates, so do Russia's hopes for pivoting gas exports eastward*, „The Moscow Times”, 20 czerwca 2024 r., www.themoscowtimes.com.

WPLYW AGRESJI Z 2014 I 2022 ROKU NA ZEWNĘTRZNE RELACJE GOSPODARCZE ROSJI

Od rozpadu ZSRR na początku lat 90. kluczowym partnerem gospodarczym dla FR był Zachód – przede wszystkim Unia Europejska i USA, dla którego Rosja nie miała realnej alternatywy ze względu na jego dominację w światowej gospodarce. PKB Chin w 1990 r. był porównywalny z holenderskim, w 2000 r. – włoskim, a w 2008 r. – holenderskim i niemieckim łącznie. Choć pojawiały się plany pogłębienia rosyjsko-chińskich więzi gospodarczych, oba kraje były skoncentrowane przede wszystkim na kontaktach z Zachodem. Uwarunkowania relacji zmieniły się w związku z bardzo szybkim wzrostem gospodarczym Chin, które ok. 2010 r. stały się trzecią największą gospodarką świata (po USA i UE), oraz z dotkliwymi konsekwencjami dla FR globalnego kryzysu finansowego z 2008 r., który wskazał zagrożenia wynikające z uzależnienia gospodarczego od Zachodu¹⁵.

Punktem zwrotnym w politycznych relacjach Rosji z Zachodem była agresja na Ukrainę w 2014 r., niezgodna z prawem międzynarodowym aneksja Krymu i poparcie dla utworzenia separatystycznych tzw. republik ludowych – donieckiej i ługańskiej. Spowodowały one nałożenie na FR różniących się stopniem dotkliwości sankcji przez UE, USA oraz ich sojuszników, m.in. Norwegię, Szwajcarię, Kanadę, Australię czy Japonię. Sankcje wymierzone były przede wszystkim w sektory finansowy, energetyczny i obronny. Obejmowały także zakazy wjazdu dla wielu rosyjskich polityków, urzędników i przedsiębiorców. W odpowiedzi Federacja Rosyjska wprowadziła zakazy importu produktów rolnych (mięsa, nabiału, owoców i warzyw) z UE, USA, Norwegii, Kanady oraz Australii. Sankcje wywołały spowolnienie gospodarcze i spadek konsumpcji w Rosji, ale precyzyjne określenie ich wpływu utrudnia występująca równoległe długotrwała obniżka cen ropy, która rozpoczęła się w drugiej połowie 2014 r. Napięcia polityczne nie spowodowały jednak zerwania więzi gospodarczych Rosji z Zachodem – spadek wartości unijnego importu z Rosji wynikał przede wszystkim z obniżki cen surowców energetycznych, a struktura handlu nie zmieniła się¹⁶. Jeszcze w 2021 r. Rosja była największym dostawcą ropy i gazu na rynek UE, z udziałem 24,8% w unijnym imporcie ropy w IV kwartale tego roku¹⁷. Także w 2021 r. UE była najważniejszym odbiorcą towarów z Rosji, z udziałem 38,2% w rosyjskim eksporcie (wobec 53,7% w 2013 r., przed agresją). UE była również największym eksporterem do Rosji (32% rosyjskiego importu wobec 42,2% w 2013 r.)¹⁸.

Choć Zachód, a szczególnie UE, pozostał najważniejszym partnerem gospodarczym Rosji po 2014 r., znacząco rosła już rola ChRL. Choć Chiny nie przyłączyły się do zachodnich sankcji, rozwój ich relacji gospodarczych z Rosją był w tym okresie w większym stopniu wynikiem działania czynników strukturalnych i interesów stron (dyktowanych również zachodnimi sankcjami) niż wspólnej antyzachodniej wizji politycznej. W sytuacji pogarszających się relacji z Zachodem prowadziło to do relatywnego wzrostu znaczenia ChRL w gospodarce Rosji. Było to widoczne m.in. w dziedzinie energii, kluczowej dla rosyjskiej gospodarki. W maju 2014 r., czyli dwa miesiące po aneksji Krymu, Gazprom podpisał 30-letnią umowę o wartości 400 mld dol. na dostawy gazu do ChRL gazociągiem Siła Syberii. Na początku 2018 r. oddana

¹⁵ C.G. Gaddy, B. Ickes, *Russia after the Global Financial Crisis*, „Eurasian Geography and Economics” 2010, t. 51, nr 3, s. 281–311.

¹⁶ *Archive: Russia-EU – international trade in goods statistics*, Eurostat, luty 2022, <https://ec.europa.eu>.

¹⁷ *EU imports of energy products – latest developments*, Eurostat Statistics Explained, 20 grudnia 2024 r., <https://ec.europa.eu>.

¹⁸ *Annual Report 2021, Annual Report 2013*, Central Bank of the Russian Federation, www.cbr.ru.

do użytku została również druga nitka ropociągu ESPO, co wzmocniło pozycję Rosji jako jednego z dwóch kluczowych dostawców ropy na rynek chiński obok Arabii Saudyjskiej. Wzrost znaczenia ChRL dla Rosji jest wyraźnie widoczny w statystykach handlowych. W 2013 r. Chiny odbierały 6,8% rosyjskiego eksportu i odpowiadały za 16,7% rosyjskiego importu, a w 2021 r. było to odpowiednio 14% i 24,8%¹⁹.

Znacznie głębsze efekty gospodarcze przyniosła kolejna rosyjska agresja na Ukrainę rozpoczęta w 2022 r. i gospodarcza odpowiedź Zachodu. Już w lutym 2022 r. UE rozpoczęła nakładanie na Rosję sankcji. Obecnie zakazany jest eksport do Rosji określonych towarów – m.in. produktów nowoczesnych technologii (np. komputerów kwantowych, zaawansowanych półprzewodników, oprogramowania komputerowego), produktów i technologii niezbędnych do wydobycia i rafinacji ropy naftowej, części i technologii niezbędnych w przemyśle lotniczym i kosmicznym czy wszystkich typów broni. UE ograniczyła import surowców energetycznych (ropy, gazu, węgla) oraz metali i zakazała świadczenia określonych usług odbiorcom z Rosji – m.in. w zakresie informatyki, kryptowalut czy księgowości²⁰. Największe znaczenie praktyczne miały dotychczas sankcje w dziedzinie energetyki oraz produktów podwójnego zastosowania²¹. Podobne sankcje wprowadziły inne kraje Zachodu, przede wszystkim USA. Elementem sankcji jest odłączenie części rosyjskich i białoruskich banków od systemu SWIFT oraz wprowadzenie przez grupę G7 mechanizmu pułapu cenowego na rosyjską ropę i produkty ropopochodne. Niektóre zachodnie przedsiębiorstwa z własnej woli wycofały się z rynku rosyjskiego, inne ograniczyły lub zawiesiły działalność²². Efektem było szybkie i kosztowne dla obu stron zerwanie więzi gospodarczych między Zachodem a FR (choć niecałkowite – UE wciąż importuje rosyjski gaz, a na rynku rosyjskim działa ok 1,7 tys. zachodnich przedsiębiorstw)²³, co spowodowało konieczność znalezienia przez Rosję partnera, który mógłby zastąpić tradycyjnie kluczowe UE i USA.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *EU sanctions against Russia explained*, European Council / Council of the European Union, www.consilium.europa.eu.

²¹ E. Kaca, *Lekcje dla unijnej polityki sankcyjnej z dwóch lat od inwazji Rosji na Ukrainę*, „PISM Policy Paper”, nr 1 (214), marzec 2024, www.pism.pl.

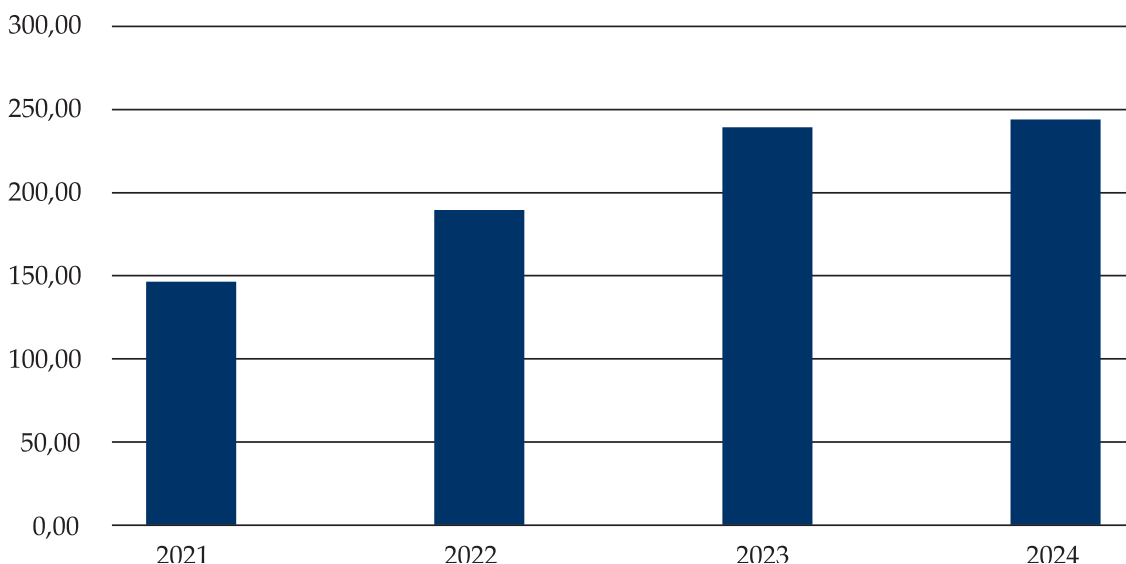
²² S. Kolarz, *Trudności z wycofywaniem się zachodnich firm z Rosji*, „Biuletyn PISM”, nr 144 (2954), 3 października 2024 r., www.pism.pl.

²³ P. Dzierżanowski, *Stan gospodarki Rosji rok po agresji na Ukrainę*, „Biuletyn PISM”, nr 31 (2652), 22 marca 2023 r.; P. Dzierżanowski, Z. Nowak, *Kryzys energetyczny a ochrona przedsiębiorstw i konsumentów w UE*, „Biuletyn PISM”, nr 69 (2690), 6 czerwca 2023 r., www.pism.pl.

ZASTĄPIENIE ZACHODU JAKO NAJWAŻNIEJSZEGO PARTNERA GOSPODARCZEGO ROSJI PRZEZ CHRL

Według danych chińskiej administracji celnej wartość wymiany handlowej między ChRL a FR wzrosła o ponad 60% w latach 2021–2023 (por. wykres nr 1). Chiński import i eksport z Rosji zwiększyły się równomiernie, również o nieco ponad 60%. Nie zmieniła się struktura rosyjskiego eksportu do Chin – wciąż dominują w nim (ok. 70%) surowce energetyczne. W rosyjskim imporcie z ChRL wyraźnie widać wzrost znaczenia pojazdów (z 0,39 mld dol. w grudniu 2021 r. do 2,04 mld dol. w grudniu 2023 r.). Zwiększyła się również wartość importu maszyn. Choć administracja FR nie publikuje już danych handlowych w podziale na kraje, można stwierdzić, biorąc pod uwagę spadek wolumenu handlu FR z UE, że obecnie ChRL jest najważniejszym partnerem handlowym Rosji, jeśli chodzi o wartość wymiany.

WYKRES NR 1. WARTOŚĆ HANDLU MIĘDZY CHRL A FR (MLD DOL.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych chińskiej administracji celnej.

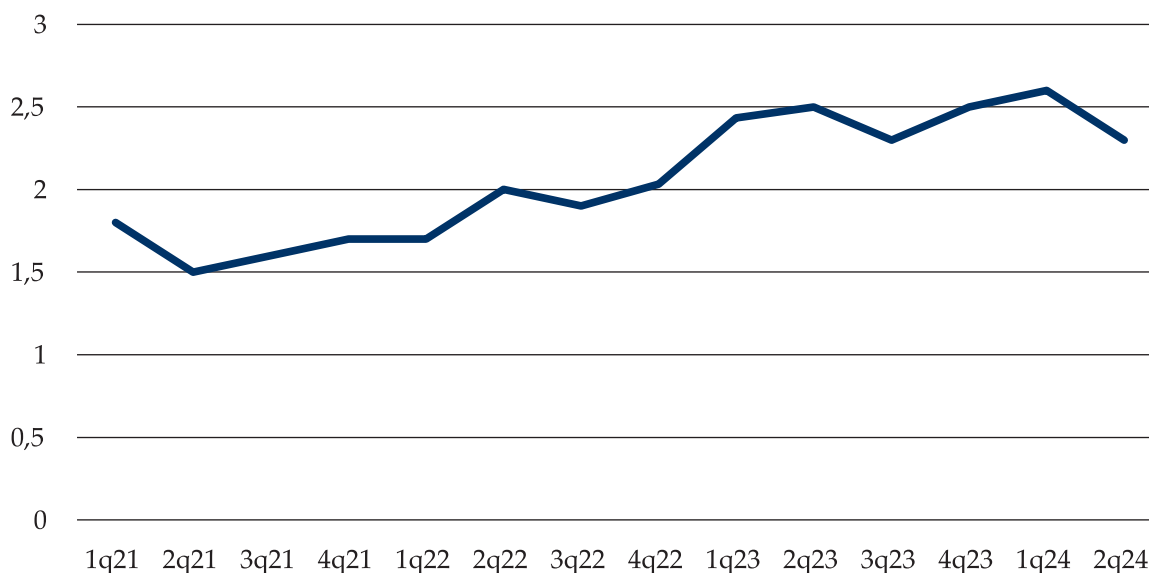
Zwiększenie roli ChRL jako odbiorcy surowców energetycznych z FR. Najważniejszym gospodarczym wyzwaniem dla FR po agresji było znalezienie alternatywnych rynków zbytu dla surowców energetycznych (w konsekwencji unijnych sankcji i jednostronnego ograniczenia dostaw przez podmioty rosyjskie), od których eksportu zależy stabilność rosyjskiego budżetu oraz kondycja gospodarki. Według danych Międzynarodowej Agencji Energii dostawy rosyjskiej ropy do Chin wzrosły po agresji na Ukrainę nawet o ponad 50%²⁴ (np. między II kwartałem 2021 r. a II kwartałem 2023 r., por. wykres 2). W związku z trudną sytuacją Rosji były one jednak realizowane ze zniżką względem cen światowych – kilka miesięcy po inwazji baryłka ropy Urals kosztowała nawet ok. 30 dol. mniej niż ropy Brent (odpowiednio ok. 50 dol. i 80 dol.). Także koszty transportu na rynki azjatyckie są wyższe, ograniczając zyski rosyjskiego sektora wydobywczego i budżetu FR. Obecnie zniżka na ropę rosyjską jest niewielka (w styczniu 2024 r. ok. 8 dol. na baryłce²⁵), a jej głównymi odbiorcami są Chiny, Indie i Turcja.

²⁴ *Oil Market Report – January 2024*, IEA, styczeń 2024, www.iea.org. Istotne znaczenie miał też kilkunastokrotny wzrost dostaw do Indii oraz kilkukrotny – do Turcji.

²⁵ V. Soldatkin, *Russia faces higher costs on sea-borne oil exports due to new US sanctions*, „Reuters”, 13 stycznia 2025 r., www.reuters.com.

Wiąże się to z nieskutecznością mechanizmu pułapu cenowego spowodowaną m.in. wykorzystaniem przez Rosję nieprzestrzegającej go „floty cieni”²⁶ i eksportem ropy do Chin rurociągiem ESPO, który nie jest nim objęty (pułap obejmuje dostawy drogą morską). Ta sytuacja wspiera rosyjski budżet i wysiłek wojenny na Ukrainie.

WYKRES NR 2. EKSPORT ROSYJSKIEJ ROPY DO CHIN, MB/D ŚREDNIA

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Międzynarodowej Agencji Energetycznej.

Większą trudnością dla FR była zmiana struktury partnerów w handlu gazem ziemnym. W latach 2021–2023 zasadniczo spadł wolumen eksportu rosyjskiego gazu drogą lądową – ze względu na ograniczenia infrastrukturalne niemożliwe było szybkie zastąpienie rynku europejskiego²⁷. Nieznaczny wzrost eksportu gazu skroplonego (LNG) drogą morską nie pozwolił na wyrównanie strat związanych ze spadkiem dostaw na rynek UE. Choć dostawy do Chin nie osiągnęły i nie osiągną w perspektywie krótko- ani średnioterminowej wolumenu porównywalnego z handlem z UE przed 2022 r., to stale rosną – w 2023 r. Chiny stały się największym odbiorcą rosyjskiego gazu rurociągowego. Gazociąg Siła Syberii w 2025 r. ma wykorzystywać pełną przepustowość i dostarczyć 38 mld m³, co będzie zasadniczym wzrostem w stosunku do roku 2022, w którym dostawy osiągnęły 15,4 mld m³. W 2024 r. nieznacznie wzrósł również chiński import rosyjskiego LNG²⁸. Rosyjskie dostawy gazu ziemnego do Chin są realizowane poniżej cen, które płaciły kraje Europy Zachodniej – różnice tradycyjnie sięgały kilkudziesięciu procent. Obecnie ChRL prawdopodobnie domaga się jeszcze większych zniżek – doniesienia medialne mówią o żądaniach cenowych na poziomie subsydiowanych rosyjskich cen krajowych – czego efektem jest m.in. brak rozpoczęcia budowy gazociągu Siła Syberii 2 mimo rosyjskich zapowiedzi podpisania umów w 2023 r. i przystąpienia do prac w 2024 r.

Zwiększenie importu towarów przemysłowych z Chin przez FR. Relacje gospodarcze Rosji z Zachodem obejmowały także rosyjski import, przede wszystkim produktów przemysłowych

²⁶ T. Pastucha, „Flota cieni” na kursie obchodzącym zachodnie sankcje, „Biuletyn PISM”, nr 49 (2859), 29 marca 2024 r., www.pism.pl.

²⁷ F. Rudnik, *Gazprom w 2023 roku: stabilizacja eksportu do Europy, wzrost znaczenia Chin*, „Analizy OSW”, 2 lutego 2024 r., www.osw.waw.pl.

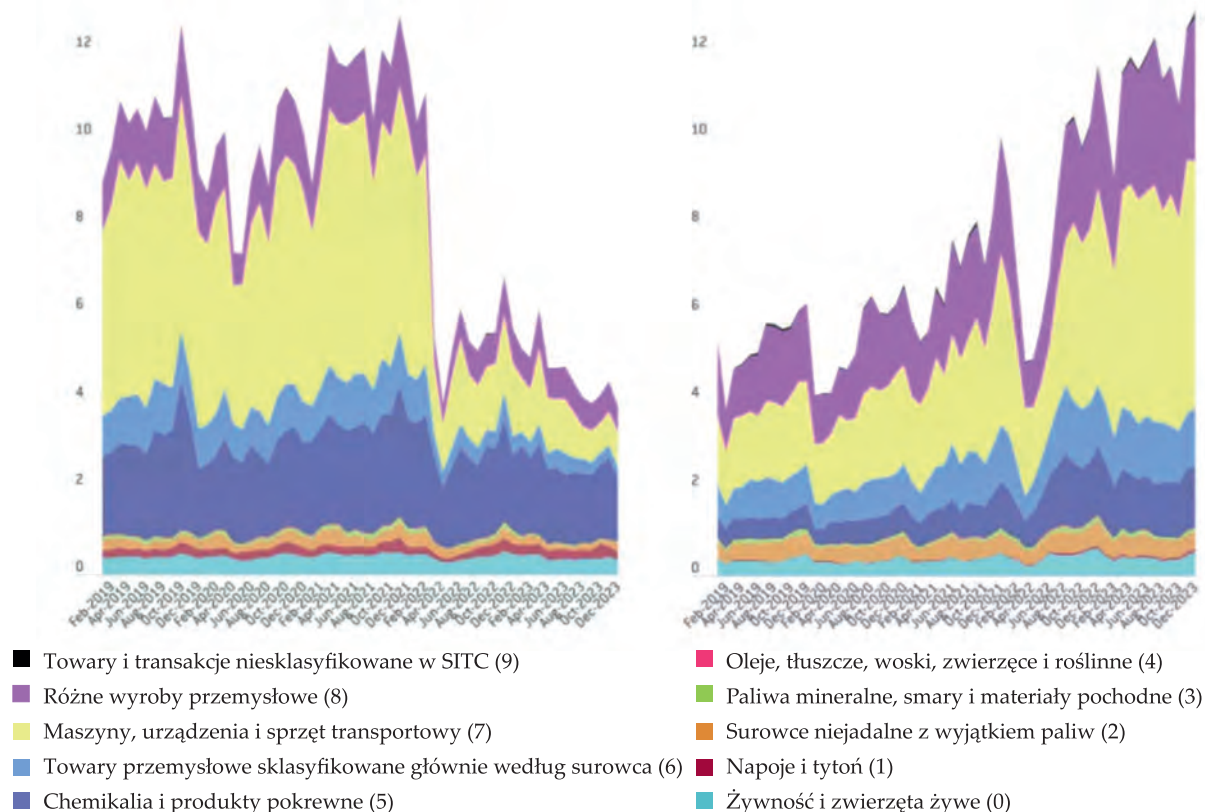
²⁸ Według danych chińskiej administracji celnej nastąpił wzrost dostaw o ok. 3%, do 8,3 mln ton. Ze względu na niższe ceny wartość w dolarach nieco jednak spadła – z ok. 5,2 mld dol. w 2023 r. do ok. 5 mld dol. w 2024 r.

– maszyn, leków, samochodów i części do samochodów, statków powietrznych, urządzeń precyzyjnych czy produktów przemysłu chemicznego. FR importowała dobra konsumpcyjne oraz towary niezbędne dla przedsiębiorstw cywilnych (półprodukty i maszyny przemysłowe) i produkcji na potrzeby sił zbrojnych. Naruszenie rosyjskich łańcuchów dostaw przez zachodnie sankcje spowodowało załamanie w wielu sektorach gospodarki – np. w branży motoryzacyjnej (spadek produkcji o 68% r/r w grudniu 2022 r.), transporcie lotniczym (gdzie niesprawne samoloty musiały być wykorzystywane jako źródło części zamiennych), elektronicznej czy farmaceutycznej. Eksport do Rosji z Unii spadł z ok. 4% eksportu pozawspólnotowego w 2021 r. do niewiele ponad 1% w II kwartale 2024 r.²⁹, a łączna wartość eksportu z krajów, które nałożyły sankcje – UE, Japonii, Norwegii, Korei Płd., Szwajcarii, Wielkiej Brytanii i USA – z ok. 10 mld dol. miesięcznie do mniej niż 5 mld³⁰. Zostało to częściowo skompensowane wzrostem chińskiego eksportu do FR, który w 2023 r. był o 67% większy niż w 2021 r. i odpowiadał za 38% całości rosyjskiego importu.

WYKRES 3. STRUKTURA EKSPORTU DO ROSJI Z KRAJÓW,
KTÓRE NAŁOŻYŁY SANKCJE, ORAZ KRAJÓW, KTÓRE NIE NAŁOŻYŁY SANKCJI

(a) Kraje, które nałożyły sankcje

(b) Kraje, które nie nałożyły sankcji

Źródło: Z. Darvas, L.L. Moffat, C. McCaffrey, *Emerging countries have replaced most of Russia's lost trade with advanced economies*, Bruegel, 21 marca 2024 r., www.bruegel.org.

²⁹ *EU trade with Russia - latest developments*, Eurostat Statistics Explained, listopad 2024, <https://ec.europa.eu>.

³⁰ Z. Darvas, L.L. Moffat, C. McCaffrey, *Emerging Countries have replaced most of Russia's lost trade with advanced economies*, Bruegel, 21 marca 2024 r., www.bruegel.org; Z. Darvas, L.L. Moffat, C. Martins, C. McCaffrey, *Russian foreign trade tracker*, Bruegel, 13 marca 2024 r., www.bruegel.org.

Rola ChRL w handlu zagranicznym FR nie ogranicza się do stabilizacji na poziomie ilościowym – import z Chin pozwala FR na częściowe przynajmniej ograniczenie konsekwencji braku dostępu do konkretnych zachodnich produktów i technologii. Po krótkotrwałym załamaniu (trwającym ok. pół roku od pełnoskalowej inwazji na Ukrainę) rosyjski import z Chin zaczął szybko rosnać w takich kategoriach jak maszyny przetwarzające dane, sprzęt telekomunikacyjny, maszyny elektryczne (w tym półprzewodniki) czy instrumenty precyzyjne i pozostaje do dziś na poziomie o 50–100% wyższym niż przed rozpoczęciem wojny. Widoczne jest także ogólne zastąpienie importu z krajów, które wprowadziły sankcje, importem z tych, które tego nie zrobiły (zwłaszcza Chin, Indii, Turcji, Brazylii i Kazachstanu), przy czym handel FR z Chinami odpowiada za 75–80% ogólnej wartości. Szczególnie dynamicznie wzrósł rosyjski import maszyn przemysłowych i pojazdów drogowych z tych krajów. Są to kategorie, w których spadek importu z państw wprowadzających sankcje był szczególnie widoczny (por. wykres 3)³¹. Skokowy wzrost chińskiego eksportu maszyn przemysłowych do Rosji znajduje potwierdzenie w statystykach dotyczących konkretnie tego kraju³². Zastąpienie importu z krajów G7 importem z Chin potwierdza również struktura rosnącego chińskiego eksportu do Rosji, w którym w 2023 r. dominowały maszyny, sprzęt transportowy, ubrania, surowce, produkty przemysłu chemicznego oraz plastiki i guma.

Okolo połowę chińskich produktów importowanych przez Rosję stanowią towary konsumpcyjne wykorzystywane przez gospodarstwa domowe. Rosyjscy konsumenci kupują znacznie więcej chińskich samochodów, których import wzrósł o 900% w okresie 2019–2023³³ i które obecnie stanowią ok. połowę pojazdów sprzedawanych w Rosji. W związku z wycofywaniem się zachodnich przedsiębiorstw z rosyjskiego rynku zasadniczo zwiększył się udział chińskich marek sprzętu AGD czy elektroniki użytkowej. Import produktów konsumpcyjnych oraz półproduktów i maszyn niezbędnych do ich wytwarzania pozwala na ograniczenie wpływu sankcji. Powoduje spowolnienie prymitywizacji produkcji – chińskie produkty i technologie produkcyjne są bardziej zaawansowane od rosyjskich, więc nawet jeśli w pewnych dziedzinach nie dorównują wcześniej importowanym rozwiązaniom zachodnim, różnica jest mniejsza niż między produktami rosyjskimi a zachodnimi. W związku z niskimi cenami i praktycznie zerową inflacją w ChRL handel dobrami konsumpcyjnymi przyczynia się także do ograniczenia dotkliwej dla rosyjskiego społeczeństwa inflacji, która w pierwszych miesiącach po inwazji sięgnęła prawie 18%, a obecnie – pomimo efektu wysokiej bazy i stóp procentowych na poziomie ok. 20% – wynosi prawie 10%. Ograniczenie wzrostu cen jest korzystne dla rosyjskich władz, gdyż zmniejsza ryzyko niepokojów społecznych na tle ekonomicznym, a w efekcie pozwala na przeznaczanie mniejszych środków na potrzeby wewnętrzne i na dalsze zwiększanie finansowania inwazji na Ukrainę oraz bezpieczeństwa wewnętrznego w celu wzmocnienia pozycji obecnego reżimu. Znajduje to odbicie w strukturze rosyjskiego budżetu na 2025 r., w którym wydatki na obronność i bezpieczeństwo wewnętrzne wzrosły do rekordowych poziomów (budżet wojskowy wyniesie 6,2% PKB, najwięcej od upadku ZSRR), a wydatki na politykę społeczną, edukację i zdrowie rosą minimalnie bądź wręcz są ograniczane³⁴.

³¹ Z. Darvas, L.L. Moffat, C. McCaffrey, *Emerging Countries have replaced most of Russia's lost trade with advanced economies*, Bruegel, 21 marca 2024 r., www.bruegel.org.

³² P. Lugin, *Chinese Machine Tools Serve as Russia's Safety Net*, „Eurasia Daily Monitor”, t. 21, nr 9, 22 stycznia 2024 r., The Jamestown Foundation, <https://jamestown.org>.

³³ N. Graham, *Chinese exports have replaced the EU as the lifeline of Russia's economy*, Atlantic Council, 22 lutego 2024 r., www.atlanticcouncil.org.

³⁴ *Putin approved a record military budget and a reduction in social support spending for Russians*, „The Odessa Journal”, 2 grudnia 2024 r., <https://odessa-journal.com>.

Wsparcie technologiczne ChRL dla rosyjskiego sektora zbrojeniowego. Zwiększenie importu maszyn przemysłowych, surowców czy plastików wskazuje, że import z Chin wykorzystywany jest intensywnie również przez rosyjskie przedsiębiorstwa produkcyjne. Biorąc pod uwagę rosnącą rolę przemysłu zbrojeniowego w gospodarce FR, jest skrajnie nieprawdopodobne, by nie był zasilany przez import z Chin. Duże znaczenie dla sytuacji na froncie mają dostawy półprzewodników wykorzystywanych w rosyjskiej produkcji zbrojeniowej, które od początku wojny wzrosły co najmniej dwukrotnie. Według informacji strony ukraińskiej elementy elektroniczne z Chin pojawiają się w rosyjskiej broni (pociągach, czołgach, dronach) co najmniej od 2023 r. Według badań Kyiv School of Economics Chiny pośredniczą również w sprzedaży do Rosji zachodnich komponentów elektronicznych, które są objęte sankcjami³⁵. Znacząco wzrósł rosyjski import z Chin samochodów ciężarowych o ładowności powyżej 20 ton – z 500–800 sztuk miesięcznie przed agresją do ponad 6 tys. w szczytowych momentach (np. kwiecień 2023 r.)³⁶ Choć teoretycznie są to pojazdy cywilne, mogą być używane w logistyce wojskowej. Chiński sprzęt do robót ziemnych (koparki i ładowarki) był prawdopodobnie wykorzystywany do budowy rosyjskich umocnień na Ukrainie w ramach tzw. linii Surowikina. Wskazuje na to skokowy wzrost importu koparek – niemal ośmiokrotny między minimum w maju 2022 r. a maksimum we wrześniu 2024 r. i około trzykrotny wzrost importu ładowarek między jesienią 2022 r. a późną wiosną 2023 r. – czyli również w zimie, kiedy aktywność w sektorze budowlanym jest relatywnie niska. Kilkukrotnie wzrósł także rosyjski import z ChRL (w tym dokonywany za pośrednictwem krajów trzecich) łożysk kulkowych, które są wykorzystywane m.in. w produkcji czołgów i z tego względu zostały objęte zachodnimi sankcjami³⁷ (por. wykres nr 4). Zwiększenie importu z Chin prowadzi więc do ograniczenia skuteczności sankcji i zwiększenia mocy produkcyjnych rosyjskich zakładów zbrojeniowych. Publicznie dostępne informacje wywiadu amerykańskiego potwierdzają także, że z Chin do Rosji były dostarczane części do samolotów, urządzenia nawigacyjne i komponenty do radarów, które mogą mieć zastosowanie militarne. Pojawiają się informacje o stosowaniu przez rosyjskie siły zbrojne chińskich dronów cywilnych. Rzeczywista skala pomocy Chin dla Rosji w zakresie dóbr podwójnego zastosowania jest trudna do oszacowania, gdyż część z nich jest wysyłana poprzez państwa trzecie – m.in. z Azji Centralnej, Kaukazu Południowego czy przez Turcję, ale nawet według danych chińskiej administracji celnej wzrosła ona o kilkadziesiąt procent³⁸. Problem wsparcia Chin dla rosyjskiego wojska zdaje się pogłębiać – w ostatnim czasie UE zadeklarowała, że dysponuje dowodami na dostawy uzbrojonych dronów przez przedsiębiorstwa z ChRL do FR³⁹. Jeśli doniesienia te się potwierdzą, będzie to oznaczało zmianę polityki ChRL, która miała polegać na niedostarczaniu FR „śmiercionośnej broni”, i powinno zostać uznane za bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa Europy oraz eskalację ze strony Chin.

³⁵ O. Bilousova, O. Gribovskiy, B. Hilgenstock et al., *Russia's Military Capacity and the Role of Imported Components*, KSE Institute, 19 czerwca 2023 r., <https://kse.ua>.

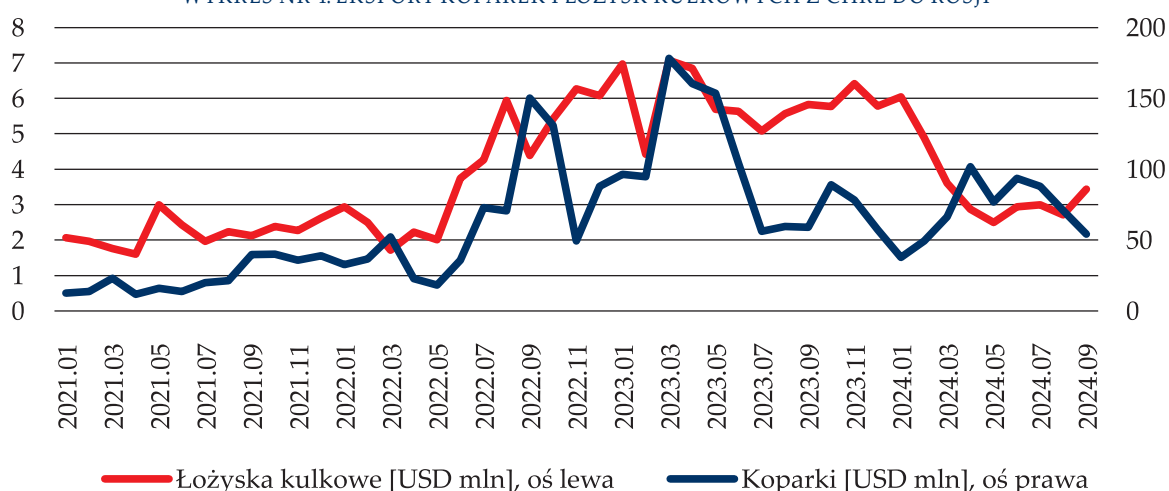
³⁶ M. Garlauskas, J. Webster, E.C. Verges, *China's support for Russia has been hindering Ukraine's counteroffensive*, „Atlantic Council”, 15 listopada 2023 r., www.atlanticcouncil.org.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ N. Sher, *Behind the Scenes: China's Increasing Role in Russia's Defense Industry*, „Carnegie Politika”, 6 maja 2024 r., <https://carnegieendowment.org>.

³⁹ F. Bermingham, *EU has 'conclusive' proof of armed drones for Russia being made in China: sources*, „South China Morning Post”, 15 listopada 2024 r., www.scmp.com.

WYKRES NR 4. EKSPORT KOPAREK I ŁOŻYSK KULKOWYCH Z CHRL DO ROSJI

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych chińskiej administracji celnej.

Wsparcie technologiczne ChRL dla rosyjskiego sektora wydobywczego. Chińska pomoc technologiczna trafia także do objętych sankcjami przedsiębiorstw rosyjskiego sektora wydobywczego, który przed inwazją na Ukrainę był silnie zależny od najbardziej technologicznie zaawansowanych rozwiązań zachodnich. W związku z sankcjami nałożonymi na eksport do Rosji technologii do produkcji LNG, konieczne było znalezienie partnera, który mógłby zastąpić zachodnich dostawców (m.in. z USA, Francji i Niemiec) w projekcie Arctic LNG 2. Choć projekt był już częściowo ukończony, a znaczna część sprzętu zakupiona, konieczne było nabycie m.in. turbin gazowych do zasilania instalacji, które ostatecznie dostarczyła chińska Harbin Guanghan Gas Turbine Company. Moduły skraplające również zostały dostarczone przez przedsiębiorstwa z ChRL (Wilson New Energies i jego spółkę zależną – Zhoushan Wilson Offshore & Marine Limited), które próbowały ukrywać swoje zaangażowanie⁴⁰. Chińska pomoc umożliwiła ukończenie projektu. W związku ze wzrostem znaczenia LNG w rosyjskim handlu gazem wsparcie tego typu może przyczyniać się do poprawienia kondycji budżetu Rosji, a w efekcie – do finansowania agresji na Ukrainę.

Rola juana w rosyjskiej gospodarce. Nałożenie sankcji spowodowało również utrudnienie w dokonywaniu przez Rosję transakcji w dolarze amerykańskim, zwłaszcza związanych z obchodzeniem sankcji. Przed inwazją rosyjski handel zagraniczny wykorzystywał przede wszystkim dolara, w którym ustalane są ceny surowców na rynkach światowych i który pozostaje jedyną walutą globalną⁴¹. W związku z reorientacją rosyjskiej gospodarki – zwłaszcza handlu zagranicznego – na relacje z Chinami oraz z rosnącymi trudnościami z używaniem dolara zasadniczo wzrosła rola chińskiego juana. Jeszcze w lipcu 2022 r. wartość handlu parami walutowymi USD/RUB, EUR/RUB oraz USD/EUR na moskiewskiej giełdzie sięgała w niektóre dni niemal 400 mld rubli, podczas gdy handel parą RUB/CNY⁴² pozostawał poniżej poziomu 100 mld rubli (por. wykres 5). Na rynku pozagiełdowym do stycznia 2022 r. handel parą RUB/CNY był niemal nieobecny, a pary USD/RUB, EUR/RUB oraz EUR/USD odpowiadały za ponad 95% wartości transakcji (według danych Banku Rosji⁴³). Odpowiadało to sytuacji w handlu międzynarodowym

⁴⁰ V. Yermakov, *Arctic LNG 2: The litmus test for sanctions against Russian LNG*, The Oxford Institute for Energy Studies, październik 2024, www.oxfordenergy.org.

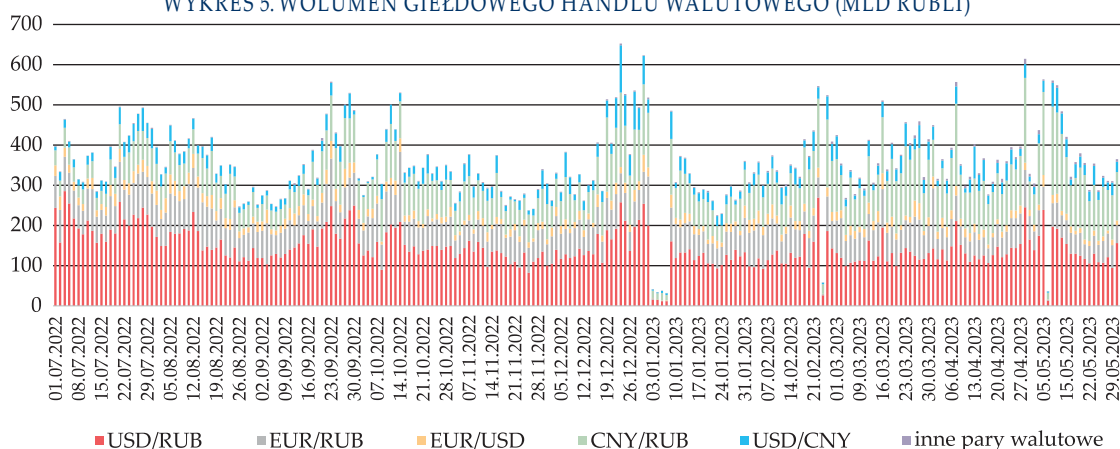
⁴¹ P. Dzierżanowski, *Perspektywy utrzymania pozycji waluty globalnej przez dolara amerykańskiego*, „Biuletyn PISM”, nr 23 (2833), 14 lutego 2024 r., www.pism.pl.

⁴² USD – dolar amerykański, RUB – rubel rosyjski, EUR – euro, CNY – juan chiński.

⁴³ *Обзор рисков финансовых рынков*, nr 5 (74), maj 2023, Центральный банк Российской Федерации, www.cbr.ru.

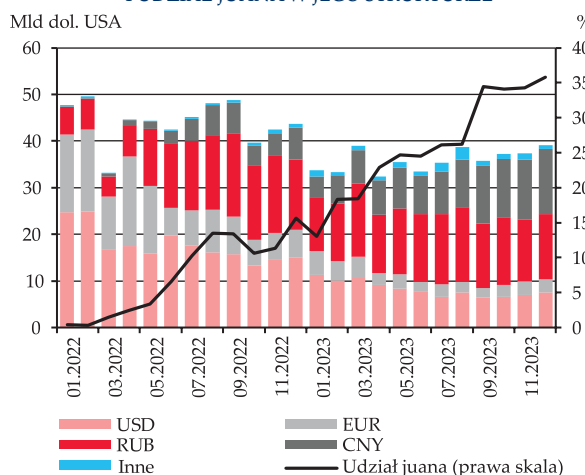
Rosji, gdzie w styczniu 2022 r. waluty krajów kwalifikowanych jako „nieprzyjazne” oraz rubel rosyjski odpowiadały za niemal całość rozliczeń⁴⁴ (por. wykres 6 i 7). Sytuacja ta zmieniła się w sposób zasadniczy. W związku z sankcjami nałożonymi na moskiewską giełdę przez władze USA w czerwcu 2024 r. główną walutą w giełdowym obrocie walutowym stał się juan, który jest stroną niemal 100% transakcji i już w 2023 r. wyprzedził pod tym względem dolara⁴⁵ (por. wykres 8). W handlu pozagiełdowym, według danych z czerwca 2024 r., para RUB/CNY odpowiada za ponad 30% wartości, choć wciąż jest to mniej niż para RUB/USD (ok. 40%)⁴⁶ – por. wykres 9. Juan stał się również kluczową walutą w rosyjskim handlu międzynarodowym – pod koniec 2023 r. jego udział w strukturze importu i eksportu FR przekroczył 35%⁴⁷ (por. wykres 7). Według informacji strony rosyjskiej ponad 90% handlu między ChRL a FR jest obecnie rozliczanych w ich walutach krajowych, czyli z ominięciem dolara⁴⁸.

WYKRES 5. WOLUMEN GIEŁDOWEGO HANDLU WALUTOWEGO (MLD RUBLI)

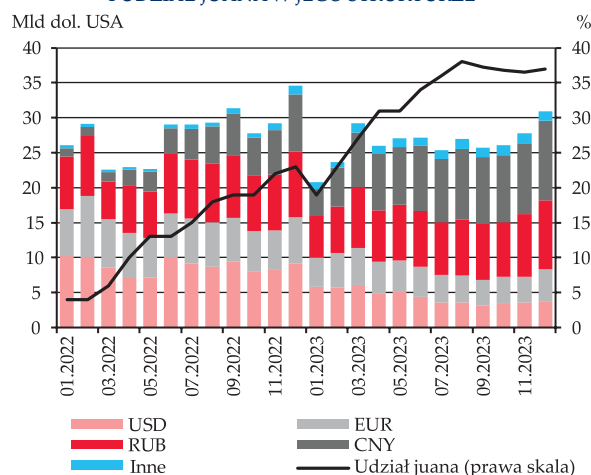

Źródło: *Обзор рисков финансовых рынков*, nr 5 (74), maj 2023, Центральный банк Российской Федерации, www.cbr.ru.

WYKRES 6. WARTOŚĆ EKSPORTU ROSJI I UDZIAŁ JUANA W JEGO STRUKTURZE

WYKRES 7. WARTOŚĆ IMPORTU ROSJI I UDZIAŁ JUANA W JEGO STRUKTURZE

Źródło: *Обзор рисков финансовых рынков*, nr 1 (82), styczeń 2024, Центральный банк Российской Федерации, www.cbr.ru.

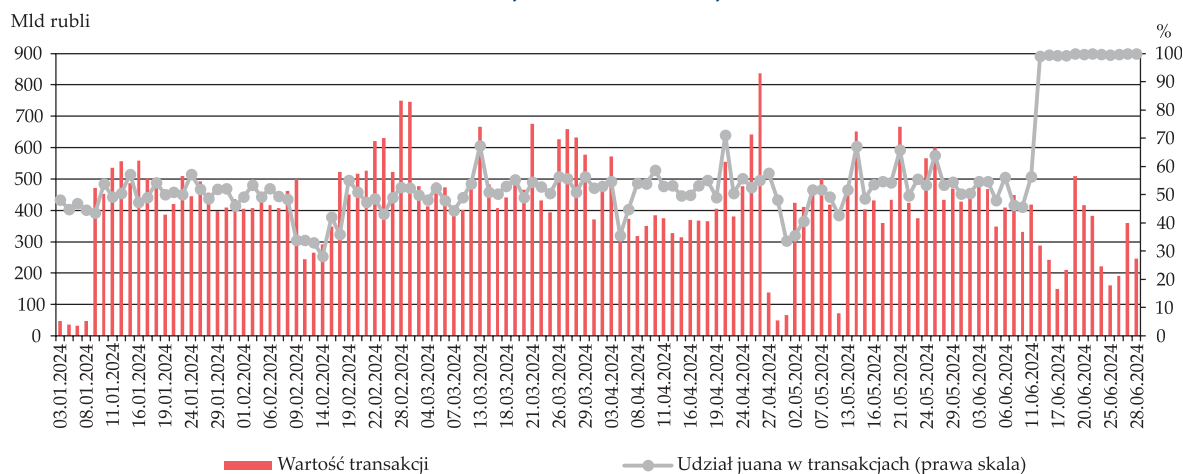
⁴⁴ *Обзор рисков финансовых рынков*, nr 6 (87), czerwiec 2024, Центральный банк Российской Федерации, www.cbr.ru.

⁴⁵ *Год по юаньскому календарю*, „Коммерсантъ”, 15 stycznia 2024 r., www.kommersant.ru.

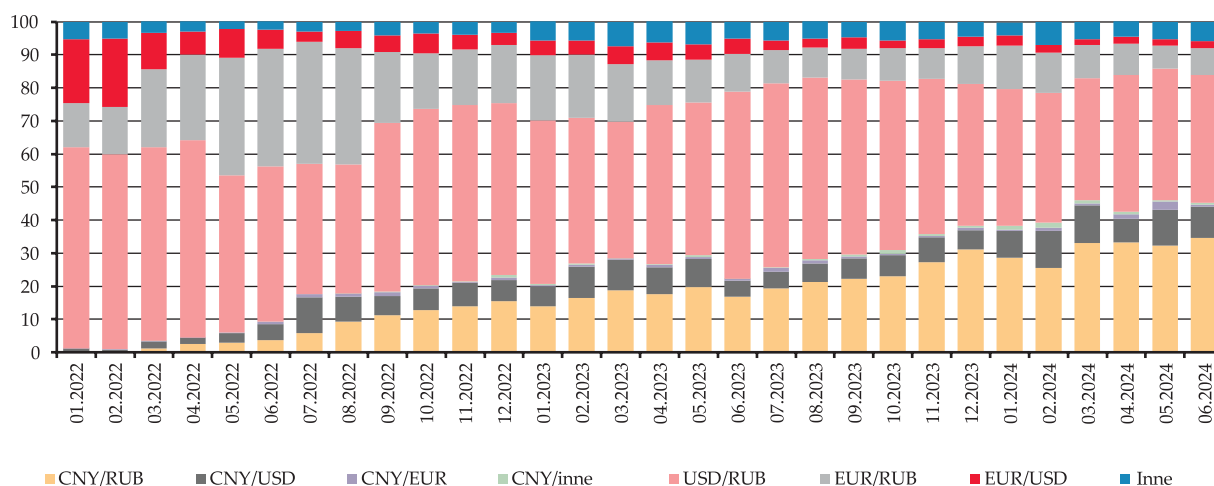
⁴⁶ *Обзор рисков финансовых рынков*, nr 6 (87), *op. cit.*

⁴⁷ *Обзор рисков финансовых рынков*, nr 1 (82), styczeń 2024, Центральный банк Российской Федерации, www.cbr.ru.

⁴⁸ *Dollar almost completely gone from Russia-China trade relations* — *Lavrov*, TASS, 22 kwietnia 2024 r., <https://tass.com>.

WYKRES 8. WOLUMEN GIEŁDOWEGO HANDLU WALUTOWEGO (MLD RUBLI)
I UDZIAŁ JUANA W TRANSAKCJACH

Źródło: *Обзор рисков финансовых рынков*, nr 6 (87), czerwiec 2024, Центральный банк Российской Федерации, www.cbr.ru

WYKRES 9. UDZIAŁ PAR WALUTOWYCH W TRANSAKCJACH
NA GIEŁDOWYM RYNKU WALUTOWYM

Źródło: *Обзор рисков финансовых рынков*, nr 6 (87), czerwiec 2024, Центральный банк Российской Федерации, www.cbr.ru

Choć FR będzie używać juana w handlu z ChRL, nie rozwiąże to problemów Rosji w handlu z krajami trzecimi. Ze względu na uwarunkowania polityczne i gospodarcze (słaba ochrona własności w ChRL, duża rola autorytarnego państwa w gospodarce i na rynkach finansowych, polityczna kontrola kursu, kontrola przepływów kapitału i inwestycji, niska konsumpcja wewnętrzna, brak gotowości do przyjęcia nadwyżek handlowych partnerów) nie ma perspektyw, by juan stał się prawdziwą walutą globalną i zastąpił dolara amerykańskiego. Ewentualne zwiększanie jego udziału w handlu będzie więc pochodną decyzji politycznych, które nie będą optymalne gospodarczo. Nie ma obecnie informacji o szerokim użyciu juana przez FR w handlu z partnerami innymi niż Chiny. W 2023 r. przez krótki czas Rosjanie próbowali wymuszać dokonywanie płatności za ropę dostarczaną do Indii w walucie chińskiej, ale spotkało się to z negatywną reakcją rządu Indii, który kontroluje dużą część rafinerii, co spowodowało powrót do rozliczeń w rupii indyjskiej.

Rola BRICS+. Choć BRICS+ nie jest spójną grupą z potencjałem utworzenia jednolitego bloku gospodarczego⁴⁹, pozostaje ważnym instrumentem polityki zagranicznej ChRL oraz FR. Ostatnie zwiększenie liczby uczestników oraz plany w tym zakresie wskazują na dążenie do zmiany koncepcji współpracy w ramach grupy. Podejmowanie wspólnych ambitnych działań jest bardzo mało prawdopodobne ze względu na rozbieżne interesy polityczne i odmienną charakterystykę gospodarczą uczestników. Po dalszych rozszerzeniach format ten straci ostatecznie możliwość zdecydowanego działania, ale zwiększy przydatność jako forum dyskusji umożliwiające formowanie „koalicji chętnych” i wypracowywanie porozumienia w mniejszych grupach, prawdopodobnie przy udziale dominujących w formacie Chin, z którymi relacje pozostaną kluczowe dla wszystkich uczestników BRICS+⁵⁰.

Obecność w BRICS+ krajów od dawna podlegających sankcjom (jak Iran) czy udział przedstawicieli takich państw (przede wszystkim Wenezueli) w ostatnim szczycie wskazuje, że format ten może być wykorzystywany do koordynacji współpracy krajów nieprzyjaznych wobec Zachodu, w tym FR. Plany utworzenia własnej waluty lub systemu płatności miałyby doprowadzić do ograniczenia użycia przez USA dolara jako instrumentu politycznego. Szczególnie istotne jest w tym kontekście zaangażowanie technologiczne Chin w budowę systemu mBridge, który ma umożliwić bezpośrednie rozliczenia między bankami centralnymi korzystających z niego krajów (a co za tym idzie – pozwalać na omijanie bankom komercyjnym tzw. banków-korespondentów w USA). Z projektu wycofał się w ostatnim czasie Bank Rozrachunków Międzynarodowych⁵¹. Relacje bilateralne FR z innymi członkami formatu mają również istotny wymiar bezpieczeństwa (np. dostawy dronów z Iranu) czy gospodarczy (handel ropą z Indiami). W związku z tym dalsze naciski Chin na rozszerzanie BRICS+ pomogą w przynajmniej częściowym przełamaniu izolacji międzynarodowej Rosji, a w efekcie obniżą skuteczność zachodniej presji gospodarczej.

⁴⁹ P. Dzierżanowski, *Ograniczone możliwości współpracy gospodarczej BRICS+*, „Biuletyn PISM”, nr 90 (2900), 24 czerwca 2024 r., www.pism.pl.

⁵⁰ J. Szczudlik, *BRICS Members Should Heed Lessons From China's '16+1' Platform*, „The Diplomat”, 31 czerwca 2024 r., <https://thediplomat.com>.

⁵¹ *Putin's plan to dethrone the dollar*, „The Economist”, 20 października 2024 r., www.economist.com.

REAKCJA ZACHODU I ODPOWIEDŹ CHIN

Wzrastająca świadomość roli Chin we wspieraniu rosyjskiej gospodarki i wysiłku wojennego spowodowała coraz większe naciski na stronę chińską ze strony państw przeciwdziałających gospodarczo rosyjskiej agresji. Możliwość oddziaływania wiąże się z tym, że chińska gospodarka pozostaje mocno związana z Zachodem. Według danych chińskich, choć handel z Rosją dynamicznie wzrósł i w 2023 r. jego wartość wyniosła ok. 1,7 bln RMB, to relacje z państwami sprzeciwiającymi się rosyjskiej agresji są znacznie ważniejsze, a wartość handlu z samymi USA, UE, Kanadą i Wielką Brytanią przekroczyła 10 bln RMB. Mimo wzrostu chińskiej gospodarki nie ma ona potencjału samowystarczalności (choć stara się go osiągnąć), a duże przedsiębiorstwa nie mogą pozwolić sobie na odcięcie od gospodarek Zachodu, które pełnią rolę rynków zbytu i dostawców technologii (choć w coraz mniejszym stopniu) oraz usług finansowych. Ważnym instrumentem Zachodu w relacjach z ChRL stały się tzw. sankcje wtórne, tj. nakładane na podmioty pomagające w omijaniu sankcji pierwotnych, np. poprzez dostawy konkretnych produktów do FR czy współpracę z sankcjonowanymi przedsiębiorstwami. Dotychczas najważniejsze w tym zakresie były działania USA, ale unijne restrykcje wobec chińskich przedsiębiorstw, mające cechy sankcji wtórnych, również mogą zniechęcać podmioty z ChRL do współpracy z Rosją⁵².

Działania wobec chińskiego sektora finansowego. Szczególnie narażony na sankcje wtórne jest sektor finansowy. Instytucje finansowe z państw trzecich, w tym Chin, które obsługują transakcje w dolarze, w praktyce korzystają z pośrednictwa kont w bankach amerykańskich, działających w tym wypadku jako tzw. banki-korespondenci. Ze względu na organizację międzynarodowego systemu płatności nie istnieje obecnie efektywna alternatywa, choć pojawiają się doniesienia o pracach nad nowymi rozwiązaniami⁵³. Nałożenie sankcji na zagraniczną instytucję finansową, czyli zablokowanie możliwości korzystania z usług banków amerykańskich, w praktyce uniemożliwia jej prowadzenie rozliczeń w dolarze i czyni znacznie mniej użyteczną dla klientów biznesowych rozwijających działalność międzynarodową.

W grudniu 2023 r. administracja amerykańska stworzyła ramy dla nakładania sankcji na zagraniczne instytucje finansowe działające poza jurysdykcją amerykańską i wspierające rosyjski kompleks przemysłowo-zbrojeniowy, przede wszystkim w sektorach technologii, produkcji na potrzeby armii, budownictwa, lotnictwa i przemysłu⁵⁴. Sankcje mogą być nakładane przez sekretarza skarbu (po konsultacjach ze wskazanymi w rozporządzeniu prezydenta innymi członkami gabinetu) na podmioty dokonujące transakcji z sankcjonowanymi podmiotami rosyjskimi, np. bankami VTB czy Sberbank. Rozporządzenie prezydenta, które wprowadza to rozwiązanie, nie wymaga, by instytucja finansowa miała świadomość dokonywania zabronionej transakcji. Departament Skarbu USA wydał też zalecenia w zakresie zgodności (*compliance*), odnoszące się do identyfikowania potencjalnych naruszeń sankcji i stosownej kontroli. Środki te znacząco zwiększają ryzyko relacji z podmiotami z FR dla instytucji finansowych z innych krajów – Chin, ale również Turcji czy Zjednoczonych Emiratów Arabskich, a także wymagają dokładniejszej weryfikacji transakcji, zwiększając pracołłonność procesu.

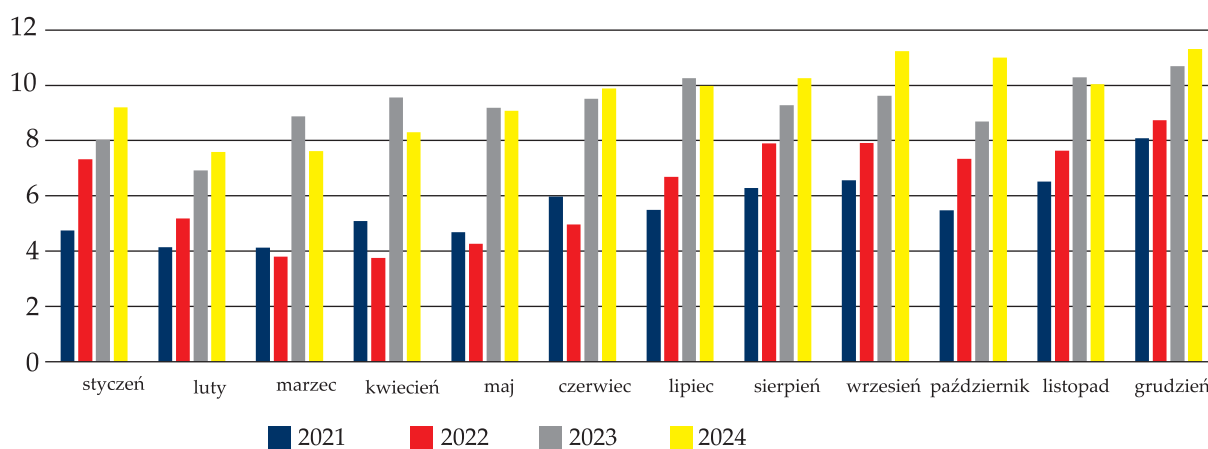
⁵² Unia oficjalnie nie nakłada sankcji wtórnych, ale de facto uwzględnia podmioty z ChRL i Hongkongu w obecnych pakietach sankcyjnych nakładanych w związku z rosyjską agresją na Ukrainę.

⁵³ A. Demarais, *Russia's Plans to Replace the Dollar Are Going Nowhere*, „Foreign Policy Magazine”, 18 listopada 2024 r., <https://foreignpolicy.com>.

⁵⁴ *Taking Additional Steps With Respect to the Russian Federation's Harmful Activities*, Executive Order 14114 of December 22, 2023, Presidential Documents Federal Register, t. 88, nr 246, 26 grudnia 2023 r., <https://ofac.treasury.gov>.

Trudności w dokonywaniu płatności między ChRL i FR pojawiały się już od początku 2024 r., gdy w związku z ryzykiem sankcyjnym niektóre chińskie banki przestały obsługiwać płatności z Rosji, a nasiliły się w czerwcu 2024 r., po nałożeniu amerykańskich sankcji na kolejnych 300 podmiotów, w tym moskiewską giełdę oraz chińskie przedsiębiorstwa przemysłowe, i rozszerzeniu możliwości sankcjonowania zagranicznych instytucji finansowych. Władze USA wprost wskazywały przy tej okazji, że będą dążyły do zwiększania ryzyka dla zagranicznych instytucji finansowych dokonujących transakcji z FR⁵⁵. Według rosyjskich mediów po wprowadzeniu tego pakietu sankcji nawet 80% płatności w juanach było zwracanych do nadawcy, a opóźnienia w płatnościach sięgały wielu tygodni, powodując niepewność w handlu i straty na różnicach kursowych⁵⁶. Nie ma sygnałów, by ograniczenie współpracy banków chińskich z FR było decyzją władz ChRL – prawdopodobnie jest to indywidualna reakcja banków na ryzyko sankcyjne. Problemy z płatnościami powodują konieczność korzystania z pośredników, którzy w związku z zaostrzeniem polityki sankcyjnej wycofują się jednak z transakcji z Rosją bądź wyraźnie podnoszą opłaty. Zmusza to stronę chińską do tworzenia „banków jednorazowych” bądź wykorzystywania małych banków, odseparowanych od reszty systemu finansowego, do dokonywania transakcji z FR, co zostało już zauważone przez grupę G7⁵⁷. Władze rosyjskie przyznały, że zachodnie sankcje są w tym zakresie skuteczne, i zezwoliły na większe wykorzystanie niestandardowych rozwiązań w handlu zagranicznym, m.in. kryptowalut⁵⁸. Doniesienia medialne mówią także o rozważaniach dotyczących możliwości handlu barterowego⁵⁹. Trudności w płatnościach prawdopodobnie przyczyniły się do zatrzymania wzrostu chińskiego eksportu do FR w pierwszych miesiącach 2024 r. mimo dynamicznego wzrostu w 2023 r. względem lat 2021 i 2022 (por. wykres 10).

WYKRES NR 10. EKSPORT Z CHRL DO ROSJI (MLD DOL.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych chińskiej administracji celnej.

⁵⁵ As Russia Completes Transition to a Full War Economy, Treasury Takes Sweeping Aim at Foundational Financial Infrastructure and Access to Third Country Support, U.S. Department of Treasury, 12 czerwca 2024 r., <https://home.treasury.gov>.

⁵⁶ Юань невыездной. Российским компаниям стало трудно проводить трансграничные платежи в китайской валюте, „Коммерсантъ”, 29 lipca 2024 r., www.kommersant.ru.

⁵⁷ R. Standish, G7 Takes Aim At Small Chinese Banks to Combat Russian War Economy, Radio Free Europe Radio Liberty, 12 czerwca 2024 r., www.rferl.org.

⁵⁸ E. Fabrichnaya, Russian regulator encourages use of crypto to counter sanctions, „Reuters”, 3 lipca 2024 r., www.reuters.com.

⁵⁹ A. Lee, China, Russia could skirt US sanctions with barter-trade deals that 'break with tradition', „South China Morning Post”, 13 sierpnia 2024 r., www.scmp.com.

Surowce energetyczne. Chińskie przedsiębiorstwa reagowały również na presję Zachodu w dziedzinie wspierania rosyjskich projektów w sektorze energetycznym. USA nałożyły sankcje na projekt Arctic LNG 2 oraz związane z nim statki do przewozu skroplonego gazu ziemnego. Chiński dostawca (Wison New Energies) podjął więc działania zmierzające do ukrycia swojego udziału w projekcie – sprzedał udziały w spółce zależnej i próbował ukryć dostawy sprzętu⁶⁰, dzięki czemu nie trafił dotychczas na listy sankcyjne. Władze USA nałożyły szereg sankcji na przedsiębiorstwa związane z projektem, m.in. zarejestrowaną w Chinach spółkę zależną rosyjskiego Novateku (większościowego udziałowca projektu), która miała pośredniczyć w sprzedaży gazu z Arctic LNG 2 do ChRL. Presja sankcyjna wobec projektu była kompleksowa i obejmowała również statki transportujące gaz z instalacji i ich właścicieli⁶¹. Mimo uruchomienia produkcji i podjęcia prób eksportu gazu w kierunku wschodnim – do Chin i Indii, kluczowych potencjalnych klientów w Azji – produkt z Arctic LNG 2 nie znalazł nabywców, nawet po obniżonej cenie. W efekcie w październiku 2024 r. wstrzymano prace przedsiębiorstwa.

Technologia i produkty podwójnego zastosowania. Sankcje wtórne były nakładane również na przedsiębiorstwa chińskie zaangażowane w dostawy sankcjonowanych towarów do FR i współpracę z przedsiębiorstwami rosyjskimi. W sierpniu 2024 r. władze USA objęły nimi szereg przedsiębiorstw z ChRL i należącego do niej Specjalnego Regionu Administracyjnego Hongkongu, które były zaangażowane w dostawy sankcjonowanych towarów do FR. Dostawy obejmowały m.in. maszyny przemysłowe wspierające rosyjski przemysł, podzespoły elektroniczne używane m.in. w produkcji dronów, towary do rosyjskich przedsiębiorstw produkujących na potrzeby przemysłu lotniczego i morskiego (w tym rosyjskiej floty) oraz przedsiębiorstw dostarczających maszyny do produkcji części samochodowych mających potencjalne zastosowania wojskowe. Chińskie i hongkońskie przedsiębiorstwa współpracujące z sankcjonowanymi podmiotami rosyjskimi trafiły na amerykańskie listy sankcyjne również w październiku 2024 r.⁶² Firmy z ChRL wspierające rosyjski kompleks przemysłowo-obronny w postaci dostaw sankcjonowanych towarów zostały po raz pierwszy objęte sankcjami UE w ramach trzynastego i czternastego pakietu sankcyjnego z lutego i czerwca 2024 r.⁶³ W czternastym pakiecie uwzględniono m.in. Chang Guang Satellite Technology Co., Ltd. i China HEAD Aerospace Technology Company, które dostarczały stronie rosyjskiej (Grupie Wagnera) obrazy satelitarne strefy walk na Ukrainie. Jednak wiele podmiotów chińskich i hongkońskich, wpisywanych na amerykańskie listy sankcyjne, trafiało na listy europejskie z dużym opóźnieniem bądź wcale.

Sankcje nakładane na chińskie i hongkońskie spółki przemysłowe i handlowe nie spowodowały szerokiego efektu mrożącego, jak miało to miejsce w przypadku przedsiębiorstw sektora finansowego. Spośród przedsiębiorstw uwzględnionych w prowadzonej przez zespół z Uniwersytetu Yale bazie śledzącej wycofywanie się zagranicznego biznesu z Rosji, znakomita większość stara się grać na czas bądź nie bierze wojny na Ukrainie i jej konsekwencji pod

⁶⁰ M. Humpert, *Chinese Wison New Energies Ceases Work on Russia's Arctic LNG 2 Project*, „High North News”, 24 czerwca 2024 r.; M. Humpert, *Inside the Elaborate Scheme to Transport a Chinese Power Plant to Russia's Arctic Undetected*, „High North News”, 1 października 2024 r., www.highnorthnews.com.

⁶¹ *New Measures to Degrade Russia's Wartime Economy*, U.S. Department of State, 23 sierpnia 2024 r., www.state.gov.

⁶² *New Measures Targeting Third-Country Enablers Supporting Russia's Military-Industrial Base*, U.S. Department of State, 30 października 2024 r., www.state.gov.

⁶³ *COUNCIL REGULATION (EU) 2024/1745 of 24 June 2024 amending Regulation (EU) No 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine*, „Official Journal of the European Union”, 24 czerwca 2024 r., <https://eur-lex.europa.eu>.

uwagę, pozostając obecna na rynku rosyjskim⁶⁴. W ostatnim czasie ze współpracy z rosyjskimi odbiorcami wycofała się Wanhua Chemical Group, największy producent izocyjanianów (niezbędnych m.in. do produkcji pianek, uszczelniaczy, rur czy części samochodowych) w ChRL, co spowodowało problemy dla rosyjskich przedsiębiorstw⁶⁵. Choć nie wpłynie to na losy wojny, pokazuje, że wycofywanie się konkretnych przedsiębiorstw z rynku FR może wywoływać poważne trudności dla rosyjskiej gospodarki.

Problemem w przeciwdziałaniu naruszeniom sankcji przez spółki z Chin i Hongkongu jest również ich charakterystyka. Większość z nich to małe przedsiębiorstwa zatrudniające kilka osób i realizujące dostawy o łącznej wartości kilku milionów dolarów (większość sankcjonowanych przez władze USA spółek była wpisywana na listy sankcyjne ze względu na naruszenia o tak niewielkiej skali). Możliwość korzystania z dwóch jurysdykcji (chińskiej i hongkońskiej), niska przejrzystość lokalnych rejestrów korporacyjnych oraz konieczność analizowania dokumentacji w językach mandaryńskim i kantońskim czynią ukrywanie transakcji przed odpowiednimi służbami państw zachodnich łatwiejszym. Ponadto w przypadku sankcji nakładanych na osobę prawną nie jest trudnością utworzenie nowej spółki i dalsze prowadzenie działalności za jej pośrednictwem. Istnieje więc duży potencjał obchodzenia sankcji przez prowadzenie rozproszonych działań o małej skali, a zapobieganie im poprzez nakładanie sankcji wtórnych jest bardzo trudne.

Ukrywanie chińskiego zaangażowania. Istnieje daleko idąca dysproporcja między chińskim przekazem o standardowym i normalnym charakterze współpracy z Rosją a realną zależnością prowadzenia przez Rosję działań wojennych od pomocy z ChRL. Efektem są też (jak i do pewnego stopnia konsekwencją obawy przed amerykańskimi sankcjami wtórnymi czy unijnymi restrykcjami mającymi cechy sankcji wtórnych) chińskie próby kamuflowania tej współpracy, ograniczania udziału podmiotów państwowych (np. banków) na rzecz szarej strefy, firm prywatnych czy też podmiotów lokalnych. W ramach współpracy gospodarczej z Rosją Chinę wykorzystują więc podporządkowanie podmiotów prywatnych politycznym decyzjom władz państwowych i instytucji partyjnych. Nadzór i kontrola mają charakter ustawowy, formalny (w kontekście np. przekazywania informacji i danych), ale przede wszystkim pośredni, wynikający z funkcjonowania w firmach nadrzędnych wobec nich organów kierowniczych komórek KPCh. Pozwala to Chinom w umiejętny sposób kamuflować zaangażowanie w pomoc Rosji, ograniczając jego wymiar państwowy (np. w kontekście kredytowania projektów finansowych przez banki z ChRL), a intensyfikując udział firm prywatnych w eksporcie do Rosji potrzebnych produktów, wsparciu dla gospodarki wojennej, zakupach rosyjskich surowców energetycznych, a także we współpracy technologicznej podmiotów z obu państw.

⁶⁴ Yale CELI List of Companies Leaving and Staying in Russia, Yale School of Management, www.yalerussianbusinessretreat.com.

⁶⁵ I. Trusewicz, *Rosja. Panika w przemyśle. Chiny wstrzymały dostawy jednego komponentu*, „Rzeczpospolita”, 26 sierpnia 2024 r., www.rp.pl.

WNIOSKI I PERSPEKTYWY

Wsparcie udzielane rosyjskiej gospodarce jest korzystne dla Chin (ze względu na dostęp do surowców energetycznych z FR, a także do rynku zbytu), a agresja FR na Ukrainę odwraca uwagę świata od rozwoju ofensywnego potencjału i działań ChRL w Azji (np. wobec Tajwanu czy na Morzu Południowochińskim). Jednocześnie jednak Zachód jest dla ChRL znacznie ważniejszym partnerem gospodarczym niż FR. Podejmowane przez Chiny działania wskazują, że prawdopodobnie nie zdecydują się w najbliższym czasie na wsparcie Rosji w stopniu, który mógłby poważnie zaszkodzić ich relacji z Zachodem. W związku z tym wywierana przez Zachód presja na Chiny okazuje się w wielu przypadkach skuteczna i powinna być kontynuowana. W przypadku pogarszania się stosunków politycznych i gospodarczych Zachodu z ChRL możliwe jest jednak większe wsparcie tego państwa dla FR, zwłaszcza że cały czas rozwija ono zdolności i potencjał ograniczający jego zależność od Zachodu (m.in. w dziedzinie nowoczesnego przemysłu, również technologii o zastosowaniu wojskowym) – właśnie ze względu na realizowane we współpracy z Rosją dążenie do zmiany ładu międzynarodowego oraz globalną i regionalną rywalizację z USA.

Rozwiązaniem politycznie i gospodarczo preferowanym przez ChRL byłby prawdopodobnie całkowity brak reakcji lub wręcz otwarte wsparcie dla FR. Prowadzenie takiej polityki pozostaje jednak ograniczone przez koszty, jakie może powodować w relacjach gospodarczych z partnerami ważniejszymi z punktu widzenia przyszłości chińskiej gospodarki, przede wszystkim z USA i UE. Współpraca gospodarcza Chin z Rosją rozwija się przede wszystkim w obszarach, w których nie ma konfliktu między interesami politycznymi a gospodarczymi – czy to ze względu na bierność Zachodu, czy możliwość ukrycia chińskiego zaangażowania. Dużą wagę kwestii gospodarczych widać było bardzo dobrze na przykładzie chińskich instytucji finansowych, które w 2024 r. odmawiały obsługi handlu z Rosją. Wobec bezpośredniej presji sankcyjnej niektóre chińskie przedsiębiorstwa produkcyjne również decydują się na ograniczanie relacji z odbiorcami rosyjskimi, uznając za priorytet współpracę z klientami z Zachodu.

Model rozwoju ChRL – oparty na eksporcie, ale również na dostępie do światowego systemu finansowego i zachodnich technologii – wymaga zabiegania o rynki zbytu dla towarów, zwłaszcza w UE i USA. Wynika stąd gotowość do taktycznego sygnalizowania ograniczenia relacji z Rosją w części wymiarów objętych sankcjami przez Zachód. Obawy ChRL dotyczące relacji z Zachodem mogą obecnie narastać wraz z inauguracją prezydentury Donalda Trumpa w USA. Dlatego też władze chińskie podkreślają w oficjalnym przekazie brak dostaw uzbrojenia czy amunicji (nie komentując jednak podobnej pomocy ze strony swojego sojusznika, Korei Północnej⁶⁶) jako dowód na stabilizacyjny charakter chińskiej współpracy gospodarczej z Rosją. Jednocześnie widoczne jest, że ryzyko sankcyjne jest poważnie rozważane przez przedsiębiorstwa chińskie przy współpracy z podmiotami z FR – np. przez Wanhua Chemical Group, która podjęła decyzję o wycofaniu się z rynku rosyjskiego. Ważne jest, aby sankcje nadal były starannie skalibrowane, co dotychczas przynosiło oczekiwane efekty, tak aby hamować rozwój sektorów, które w optyce ChRL mają stanowić o przewadze konkurencyjności wobec Zachodu (np. robotyka).

⁶⁶ Pytania o udział żołnierzy z KRLD w wojnie na Ukrainie są regularnie (niemal codziennie) kwitowane przez rzecznika MSZ ChRL odwołaniem do oficjalnego stanowiska Chin w sprawie wojny na Ukrainie, bez konkretnej odpowiedzi.

Jednocześnie jednak po lutym 2022 r. Chiny poprzez import surowców energetycznych i produktów przemysłowych pomogły w utrzymaniu funkcjonowania rosyjskiej gospodarki (w tym jej transformacji na wysiłek wojenny), mimo że państwo to gwałtownie zerwało więzi z Zachodem. Import surowców z Rosji pomógł w ustabilizowaniu rosyjskiego budżetu (a co za tym idzie – wspiera rosyjski wysiłek wojenny), a dostawy produktów przemysłowych pomogły w ograniczaniu skutków działań Zachodu dla rosyjskiego społeczeństwa i produkcji zbrojeniowej. Obniżyło to skuteczność reakcji Zachodu na agresję i umożliwiło Rosji kontynuację wojny zagrażającej bezpieczeństwu Europy. Będzie to miało znaczenie w rozmowach dotyczących jej przerwania, pozostawiając Rosji większą swobodę manewru wynikającą z lepszej sytuacji gospodarczej i wojskowej. Oznacza to, że pomimo braku bezpośredniego udziału w wojnie Chiny są jednym z kluczowych państw dla jej zakończenia oraz że są głęboko zaangażowane po stronie agresora, co powinno znajdować odzwierciedlenie w ich postrzeganiu przez państwa przestrzegające prawa międzynarodowego.

Dla ChRL współpraca z Rosją jest ważnym elementem zdobywania doświadczeń w kontekście ewentualnych przyszłych zachodnich sankcji przeciw ChRL po ewentualnej decyzji o własnym wojskowym zaangażowaniu w Azji i Pacyfiku. Wypracowywane rozwiązania będą miały duże znaczenie w dziedzinie finansów, zwłaszcza jeśli powiodą się próby stworzenia alternatywnych systemów płatności, omijających potrzebę używania dolara i banków-korespondentów w USA. Koncepcja zabezpieczenia się przed skutkami zależności od współpracy z Zachodem w sytuacji wzrostu napięć jest dominującym elementem polityki gospodarczej ChRL ostatnich lat, również w kontekście technologii obejmujących transformację energetyczną, półprzewodniki, robotykę czy inne nowoczesne rozwiązania. Wsparcie dla Rosji w ograniczaniu efektów zachodnich sankcji jest cennym dla ChRL obszarem zbierania doświadczeń w tym zakresie, a jednocześnie stopniowej redukcji zależności od współpracy z Zachodem.

Chiny nie są w stanie całkowicie zastąpić Zachodu jako partnera FR, a degradacja rosyjskiej gospodarki będzie postępować. Działania ChRL spowalniają jednak ten proces i szkodzą bezpieczeństwu Polski, a co za tym idzie – UE i wschodniej flanki NATO. Wsparcie ChRL będzie ważne dla ustabilizowania gospodarki rosyjskiej na poziomie pozwalającym na kontynuowanie agresji i unikanie przez dłuższy czas niepokojów społecznych na tle gospodarczym. Trwająca wojna oraz pogarszanie się sytuacji bezpieczeństwa w Europie jest więc pochodną działań Chin. Wskazane jest zatem układanie relacji z Chinami w sposób holistyczny, czyli biorący pod uwagę tak interesy gospodarcze (w tym potencjał ChRL jako rynku zbytu dla polskich i unijnych produktów oraz kraj docelowy inwestycji), jak i kwestie bezpieczeństwa. Niewskazane jest zaś kierowanie się krótkoterminowym interesem gospodarczym.

Choć obecnie to Chiny są zdecydowanie dominującym partnerem w relacjach z Rosją, to w dłuższej perspektywie bilans sił może się zmieniać. Jeśli ChRL nie rozwiąże wewnętrznych problemów gospodarczych⁶⁷, a Rosja zakończy wojnę i obniży wydatki na armię, dysproporcja między partnerami prawdopodobnie zmniejszy się, choć nie osiągnie równowagi. W przyszłości konieczne będzie monitorowanie doskonalenia chińsko-rosyjskich metod obchodzenia sankcji, np. prac nad systemem płatności pozwalającym na ominięcie systemu banków-korespondentów. Jego operacjonalizacja spowoduje sparaliżowanie jednego z najskuteczniejszych zachodnich narzędzi wpływania na relacje gospodarcze FR–ChRL, a w efekcie – możliwość wzrostu agresywnych działań tych dwóch krajów, również w sferze bezpieczeństwa.

⁶⁷ P. Dzierżanowski, D. Wnukowski, *Problemy gospodarcze Chin – aspekty wewnętrzne i międzynarodowe*, „Biuletyn PISM”, nr 125 (2746), 8 września 2023 r., www.pism.pl.

Deklaracje UE, a zwłaszcza USA dotyczące dotkliwych sankcji – potwierdzające zaawansowane dostawy z Chin do Rosji już nie tylko produktów podwójnego zastosowania, ale także materiałów wojskowych – są przez ChRL traktowane poważnie, ale bez większej wiary w ich realizację, zwłaszcza ze strony Unii. Zjawisko to pogłębi ewentualny brak reakcji Unii Europejskiej na doniesienia o bezpośredniej pomocy dla Rosji w zakresie dostaw wojskowych dronów. Problemem pozostaje także fakt, że część towarów znajdujących zastosowanie w rosyjskiej gospodarce wojennej lub używanych wprost przez siły zbrojne FR nie jest objęta sankcjami. Wskazane jest bardziej zdecydowane reagowanie na dostawy nie tylko „śmiercionośnej broni” bądź typowych produktów podwójnego zastosowania, ale również dóbr przeznaczonych do użytku cywilnego, które w praktyce są szeroko wykorzystywane przez wojsko – np. maszyn do robót ziemnych czy największych ciężarówek. Narzędziem, które również wymaga dopracowania w ramach całej UE i jej państw członkowskich, są sankcje wobec przedsiębiorstw z ChRL i Hongkongu, mające cechy sankcji wtórnych. Wskazane jest bardziej aktywne użycie tego instrumentu, gdyż dotychczas wiele podmiotów chińskich i hongkońskich, wpisujących na amerykańskie listy sankcyjne, trafiało na listy europejskie z dużym opóźnieniem bądź wcale.

Niewykorzystanym dotychczas narzędziem jest wywieranie presji na ChRL nie na poziomie mikro (pojedynczych przedsiębiorstw), a na poziomie makro (całej gospodarki). Gospodarka chińska jest zorientowana na produkcję towarów przemysłowych na eksport, a chińska polityka krajowa celowo wywołuje nierównowagi w gospodarce⁶⁸. Sterowanie kursem juana (gdy dochodzi do zaniżania jego wartości), słaby system zabezpieczenia społecznego, brak możliwości korzystania z usług publicznych przez wielu pracowników ze względu na system *hukou*⁶⁹, który ogranicza migracje wewnętrzne i czyni wielu Chińczyków de facto nielegalnymi migrantami we własnym kraju, czy słaba pozycja pracowników względem pracodawców prowadzą do niskiego udziału pensji w gospodarce ChRL – a w efekcie nienaturalnie niskiej konsumpcji. Wraz z pośrednimi i bezpośrednimi subsydiami w wybranych sektorach⁷⁰ powoduje to nierównowagi między produkcją przemysłową a konsumpcją, które wynoszą odpowiednio 31% i 13% światowej produkcji i konsumpcji⁷¹. W efekcie ChRL jest uzależniona od eksportu na bogate rynki UE i USA, bez którego utrzymanie produkcji przemysłowej (a co za tym idzie – wypłacanie pensji pracownikom) byłoby niemożliwe. Jest to słabość Chin w rywalizacji z Zachodem, która może być wykorzystana do nacisku na chińskie władze w celu ograniczenia wsparcia dla Rosji w sektorach, gdzie presja na poziomie mikro okazuje się niewystarczająca.

Jednocześnie ewentualne rozpoczęcie przez USA ze wsparciem UE wojny handlowej przeciwko Chinom spowodowałoby przynajmniej częściową utratę tej możliwości stabilizowania ich działań. Biorąc pod uwagę politykę ChRL w ostatnich latach, nieudana bądź niedostateczna w skali próba odcięcia Chin od zachodnich rynków zbytu mogłaby negatywnie wpłynąć na kwestie bezpieczeństwa zarówno na Pacyfiku, jak i w Europie. Niepowodzenie takiego

⁶⁸ P. Dzierżanowski, *Nierównowagi w gospodarce ChRL a przyszłość handlu międzynarodowego*, „Biuletyn PISM”, nr 186 (2996), 12 grudnia 2024 r., www.pism.pl.

⁶⁹ System rejestracji obywateli ChRL zgodnie z miejscem urodzenia, uniemożliwiający swobodne przemieszczanie się ze wsi do miast. Osoby pozbawione *hukou* w danej lokalizacji nie mogą legalnie korzystać ze świadczeń publicznych, przede wszystkim publicznej ochrony zdrowia i edukacji. Władze ChRL starają się w ostatnich latach zmniejszać ograniczenia, ułatwiając legalne osiedlanie się migrantów zarobkowych ze wsi w małych i średnich miastach.

⁷⁰ Register of Commission Documents, SWD(2024)91, European Commission, 10 kwietnia 2024 r., <https://ec.europa.eu>.

⁷¹ M. Pettis, *What Will It Take for China's GDP to Grow at 4–5 Percent Over the Next Decade?*, Carnegie Endowment for International Peace, 4 grudnia 2023 r., www.carnegieendowment.org.

rozwiązania zostałyby przez Chiny odczytane jako akt wrogi, nie sparaliżowałyby ich możliwości odpowiedzi i zostało uznane za przejaw słabości, rodząc ryzyko zdecydowanego odwetu. W dłuższej perspektywie możliwa jest także poprawa stanu chińskiej gospodarki, zwiększenie konsumpcji wewnętrznej oraz uzyskanie przez ChRL pozycji lidera w nowoczesnych sektorach (np. AI, produkty farmaceutyczne, robotyka, lotnictwo). Zmniejszyłoby to możliwości nacisku Zachodu na ChRL i otworzyło drogę do dalszego wspierania przez nią agresywnych działań FR w Europie. Wskazane jest więc wywieranie silnej presji gospodarczej i rozpatrywanie kwestii chińskiego wsparcia dla wojny wraz z problemem nierównowag w gospodarce ChRL i nadprodukcji. Należy próbować rozwiązać oba problemy łącznie – umożliwi to zbudowanie bardziej spójnej koalicji między UE i europejską częścią NATO (dla której kluczowym problemem jest rosyjska agresja na Ukrainę) oraz USA, dla których szczególnie ważne są gospodarcze działania ChRL i ofensywne zaangażowanie w Azji i Pacyfiku.

Z punktu widzenia UE wskazane jest bardziej zdecydowane podejście do chińskiego zaangażowania we wspieranie wojny na Ukrainie. Opóźnienia w sankcjonowaniu uczestniczących w tym podmiotów wysyłają negatywny sygnał o unijnej decyzyjności i możliwości aktywnego przeciwdziałania chińskiemu wsparciu dla FR. Będą więc ograniczały możliwość wystąpienia efektu mrożącego, tj. samodzielnego wycofywania się chińskich przedsiębiorstw z działalności wspomagającej Rosję. Takie zachowanie będzie również negatywnie postrzegane przez najważniejszego partnera UE – USA – i stanie się ważnym argumentem dla nowej administracji, która będzie domagać się nowego podziału ciężaru wspierania Ukrainy.

PISM

POLSKI INSTYTUT SPRAW MIĘDZYNARODOWYCH
THE POLISH INSTITUTE OF INTERNATIONAL AFFAIRS

Polski Instytut Spraw Międzynarodowych (PISM) jest jednym z najważniejszych ośrodków analitycznych w Europie Środkowej i Wschodniej. Sytuując się pomiędzy światem polityki a niezależną analizą, PISM zapewnia wsparcie decydentom i dyplomatom, inicjuje publiczną debatę ekspercką oraz upowszechnia wiedzę o współczesnych stosunkach międzynarodowych. Działalności PISM przyświeca przekonanie, że proces podejmowania decyzji na arenie międzynarodowej powinien się opierać w jak największym stopniu na wiedzy płynącej z rzetelnych i wiarygodnych badań.

POLSKI INSTYTUT SPRAW MIĘDZYNARODOWYCH
THE POLISH INSTITUTE OF INTERNATIONAL AFFAIRS
UL. WARECHA 1A, 00-950 WARSZAWA
TEL. (+48) 22 556 80 00
FAXS (+48) 22 556 80 99
PISM@PISM.PL
WWW.PISM.PL